

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

КРАВЧЕНКО МИКОЛА ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 332.1.631.14:637.12

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ**

**Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Кам'янець-Подільський - 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дніпровському державному аграрно-економічному університеті.

Науковий консультант: доктор наук з державного управління, професор **ПРИХОДЬКО Ігор Павлович**, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, завідувач кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор **Васильчак Світлана Василівна**, Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, професор кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки інституту управління, психології та безпеки;

доктор економічних наук, професор **ЖАДЬКО Костянтин Степанович**, Університет митної справи та фінансів, завідувач кафедрою підприємництва та економіки підприємства;

доктор економічних наук, професор **МІСЮК Микола Васильович**, Подільський державний аграрно-технічний університет, декан економічного факультету.

Захист відбудеться *травня 2021 р.* о *00* годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 71.831.02 у Подільському державному аграрно-технічному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 32300, Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, головний корпус, ауд. 20.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Подільського державного аграрно-технічного університету Міністерства освіти і науки України за адресою: 32300, Хмельницька область, м. Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13.

Автореферат розісланий «13» квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Білик Т.Л.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В розвитку національної економіки важливу роль відіграє аграрний сектор. В сучасних ринкових умовах зростають ризики та невизначеність функціонування суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, зокрема і сільського господарства. У зв'язку з цим, однією з ключових проблем сучасного етапу розвитку аграрного сектору постає підвищення його економічної безпеки, як одного із важливих напрямів забезпечення продовольчої безпеки країни.

Аграрний сектор є фундаментальною ланкою вітчизняної економіки, функціонування якого спрямоване на розвиток виробництва продовольчих товарів, сировини для промисловості, створення умов для зростання експортного потенціалу України. Для забезпечення стабільної фінансово-господарської діяльності, підвищення ефективності виробництва та реалізації наявних конкурентних переваг аграрним суб'єктам господарювання необхідне забезпечення належного рівня економічної безпеки, зокрема на основі інновацій та залучення інвестицій.

Проте на сучасному етапі ведення аграрного виробництва в умовах стійкого зростання взаємозалежності та відкритості економік, конкуренції між аграрними суб'єктами господарювання, підсилення ролі інформації в процесі діяльності для вітчизняних аграріїв виникає необхідність дослідження чинників і загроз економічного стану, усвідомлення зростання складності процесів управління, необхідність створення системи протидії деструктивного впливу ризиків фінансово-господарської діяльності, створення інноваційно-інвестиційної основи розвитку, яка здатна б забезпечити реальний безпековий результат.

За таких умов існування та подальший розвиток аграрного сектора економіки неможливий без формування належного рівня економічної безпеки на основі інноваційно-інвестиційного забезпечення. Її системний вплив поєднує в собі не тільки співвідношення дії макроекономічних факторів, а також і мікроекономічних. Економічна безпека поєднує в собі організаційно-економічне та фінансове забезпечення розвитку аграрного сектору, його ресурсну, кадрову та екологічну складові. Саме тому, ґрунтовне наукове дослідження проблем забезпечення економічної безпеки та формування системи її показників з метою розвитку аграрного сектору є гострою необхідністю сьогодення.

Актуальні проблеми розвитку напряму наукового дослідження економічної безпеки висвітлювали в своїх працях такі вчені, як Безбожний В. Л., Бісұлтанов Б.К., Васильчак С.В. Васильців Т.Г., Власюк О.С., Жадько К.С., Живко З.Б., Ілляшенко С.Н., Ільяш Н.І, Качинський А.Б., Козаченко Г.В., Криленко В.І., Кулагіна Н.О., Куценко В.І., Лібанова Е.М., Лучик М.В., Ляшенко О.М., Місюк М.В., Рябенко Г.М., Сарафін О.В., Светлаков А.Г., Ситник Г.П., Удовиченко В.П., Франчук В.І., Череп А.В., Шубравська О.В. З іноземних вчених проблеми забезпечення економічної

безпеки у своїх працях досліджували Aleksy Kwilinski A., Pajak K, Stewart F, Kotler Ph, Porter M. Shumpeter J. Stachowiak Z. Verrier B., Rose B., Zhou M.

Відзначаючи вагомий внесок дослідників в безпекознавстві, слід зауважити, що окремі аспекти забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору потребують подальшого дослідження. Зокрема це стосується уточнення категорії змісту «економічна безпека аграрного сектора» та її складових, визначення чинників та загроз, що впливають на її формування в аграрному виробництві, встановлення кількісних і якісних параметрів для оцінки рівня економічної безпеки, обґрунтування підходів до її покращення в аграрних суб'єктах господарювання. Саме тому тема дисертаційної роботи є актуальною і присвячена проблемі інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора з метою стабільного й ефективного його розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт Дніпровського державного аграрно - економічного університету за темою: «Організаційно-методичні засади обліку, звітності і контролю у системі забезпечення економічної стійкості підприємств» (номер державної реєстрації 0116U003135), в межах якої автором запропоновано розроблену Концепцію покращення інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора, методи нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора та сформовано модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних положень та науково-практичних рекомендацій щодо обґрунтування інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора в умовах зростання ризиків і невизначеності.

Реалізація мети дисертаційної роботи обумовила наступні завдання дослідження:

- з'ясувати змістовне наповнення поняття "економічна безпека аграрного сектору";
- запропонувати механізм забезпечення економічної безпеки аграрного сектору;
- удосконалити методика виокремлення складових економічної безпеки суб'єктів аграрного сектору;
- розвинути методика оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектору;
- запропонувати механізм інтеграції впровадження інноваційних технологій в аграрне виробництво;
- розвинути проектування параметричних профілів впровадження та адаптації методів нейтралізації найбільш значимих типів природно-

кліматичних ризиків, ризиків виникнення та поширення хворіб і коливання цін в управлінні економічною безпекою аграрного сектору;

- обґрунтувати інноваційний механізм впровадження стратегій нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора;

- сформуувати концептуальну модель зміцнення економічної безпеки аграрного сектору;

- удосконалити методологію кластерного аналізу із подальшим визначенням сильних та слабких сторін кожного окремого кластеру;

- розробити комплексну модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору;

- удосконалити механізм сприяння та залучення інвестицій в аграрний сектор економіки.

- окреслити концептуальні напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку та зміцнення економічної безпеки аграрного сектору.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення економічної безпеки видів діяльності суб'єктів господарювання в аграрному секторі та їх фінансових, матеріально-технічних, кадрових, земельних ресурсів.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних і науково-практичних засад формування економічної безпеки аграрного сектору на основі впровадження інновацій та залучення інвестицій.

Методи дослідження. В процесі дослідження в контексті досягнення мети та реалізації заданих завдань, формування теоретико-методологічних основ і прикладних засад інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: методи аналізу і синтезу, логічного узагальнення, методи індукції та дедукції щодо визначення сутності та змісту економічних понять економічна безпека, економічної безпеки аграрного сектора, загроза, інноваційно-інвестиційне забезпечення, факторний і метод порівнянь для виокремлення і класифікації загроз та факторів впливу на економічну безпеку аграрного сектору, а також економіко-статистичні, графічні, методи абсолютних і відносних величин, графоаналітичні, аналізу та декомпозиції, узагальнюючих характеристик для порівняння та визначення тенденцій розвитку аграрного сектору, аналізу інноваційно-інвестиційного потенціалу аграрного сектору як основи забезпечення економічної безпеки, структурно-функціонального аналізу, системного підходу та моделювання щодо визначення концептуальних основ та окреслення моделі інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора. Крім цього, в дисертаційній роботі використано прийоми групування, класифікації, табличного та графічного представлення результатів дослідження.

Базою інформаційних даних для дослідження були законодавчі акти: Укази Президента України, Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства інфраструктури України, Міністерства

екології та природних ресурсів України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, офіційні статистичні матеріали Державної служби статистики України, звітні дані суб'єктів господарювання в аграрному секторі, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених з проблем забезпечення економічної безпеки галузей економіки та аграрного сектора, а також аналітичні розробки автора, результати авторського експертного опитування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні теоретико-методологічних засад формування економічної безпеки аграрного сектору і розробленні практичних рекомендацій щодо її забезпечення на основі інноваційно-інвестиційного механізму. Найбільш вагомими результатами дослідження, що характеризують наукову новизну і виносяться на захист, полягають у тому, що:

уперше:

- визначено змістовне наповнення поняття "економічна безпека аграрного сектору" як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки, які відображають забезпечення належних умов сталого розвитку аграрного виробництва при найбільш ефективному використанню ресурсів, стійкий до внутрішніх та зовнішніх загроз стан агровиробників, здатність їх реалізовувати власні економічні інтереси, ефективно функціонувати в умовах господарських ризиків в контексті досягнення конкурентоспроможності, що гарантуватиме забезпечення продовольчої безпеки, стимулюватиме розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формуватиме соціально-економічні основи розвитку сільських територій;

- сформовано концептуальну модель зміцнення економічної безпеки аграрного сектору «Мультиплікатор доданої вартості 2+», зміст якої полягає у створенні інтегрованих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості, що ґрунтуються на основі дворівневого механізму мультиплікації економічного ефекту через створення доданої вартості на основі підвищення рівня продуктивності (на першому рівні) та розширення економічних функцій вздовж ланцюга доданої вартості (на другому рівні), що дає можливість визначити пріоритети та послідовність організаційних та інвестиційних заходів, особливо з точки зору залучення відповідних стратегічних прямих іноземних інвестицій та / або технічної допомоги, які можуть слугувати необхідною технологічною та інноваційною складовою і забезпечать доступ до іноземних (зовнішніх) ринків збуту аграрної продукції;

- розроблено комплексну модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору на засадах кліматично оптимізованого сільського господарства, яка одночасно сприятиме зростанню продуктивності в аграрному секторі, зміцненню стійкості до ризиків природно-кліматичних змін та залученню інноваційних механізмів фінансування. В основу розробленої моделі покладено адаптацію та впровадження ефективних практик інституційної координації, інтеграції до ланцюгів доданої вартості представників малого та середнього аграрного бізнесу, підвищення стійкості до

ризиків та масштабування технологій кліматично оптимізованого сільського господарства;

удосконалено:

- методику виокремлення складових економічної безпеки аграрного сектору, зокрема виробничо-інформаційну, ресурсно-технологічну, фінансово-економічну, інвестиційно-інноваційну, ринкову, соціальну та екологічну, що на відміну від загальновідомих дозволяє в межах певної території сегментувати напрямки виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі та провести оцінку стану їх захищеності, яка сприятиме виявленню конкретних загроз та небезпек, мобілізації заходів на їх попередження та мінімізації негативного впливу на результати господарської діяльності;

- механізм забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, який на відміну від загально відомих визначає суб'єкти, які впливають на процес забезпечення належного рівня економічної безпеки, види діяльності суб'єктів господарювання та їх ресурси (фінансові, матеріально-технічні, трудові, земельні) як об'єкти економічної безпеки аграрного сектору, враховує інструменти виявлення загроз економічній безпеці, усунення загроз, яким важко протистояти, проектування ймовірних загроз та заходи їх запобігання, що дозволить вчасно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, сприяти забезпеченню стабільності в майбутньому;

- методику використання регресійних моделей для оцінки факторів впливу на вибір методів нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектору з використанням багатовимірної пробіт-моделі, де запропонована варіація моделі на відміну від існуючих враховує одночасне використання трьох різних методів нейтралізації ризиків та кореляції між ними, що сприятиме розробці більш ефективних стратегій нейтралізації ризиків із врахуванням потенціалу ефекту синергії їх одночасного застосування;

- методологію кластерного аналізу із подальшим визначенням сильних та слабких сторін кожного окремого кластеру, що на відміну від загальновідомих, із використанням методу картографування результатів кластеризації, дало можливість виділити 5 основних кластерів, які суттєво відрізняються за рівнем економічних показників, їх сильних та слабких сторін, що впливають на зміцнення економічної безпеки аграрного сектору та які необхідно враховувати при формуванні агропродовольчого ланцюга доданої вартості;

- механізм сприяння та залучення інвестицій в аграрний сектор економіки, що на відміну від уже існуючих механізмів передбачає впровадження стратегії кліматично оптимізованого сільського господарства за рахунок державно приватного партнерства з використанням кліматично оптимізованого інвестиційного інкубатора на основі посередництва чи надання брокерських послуг. Запропонований підхід дозволить значно скоротити трансакційні витрати та мінімізувати ризики для інвесторів з одночасною максимізацією реалізації економічних та природно-кліматичних цілей держави;

набули подальшого розвитку:

- методика оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектору та його прогнозування, на основі визначення інтегрального оцінювання стану розвитку та безпеки, яка на відміну від загальновідомої враховує такі його особливості, як біологічний характер виробництва, низьку цінову еластичність попиту на аграрну продукцію, залучення у виробництво природних ресурсів, невеликий термін зберігання деяких видів аграрної продукції, високі ризики в рослинництві і тваринництві, інноваційно-інвестиційну та соціальну складові, що дасть можливість вчасно передбачати та враховувати ймовірні загрози та ризики в аграрному виробництві і вживати механізмів їх попередження та запобігання;

- механізм інтеграції впровадження інноваційних технологій в аграрне виробництво за напрямками виробничо-технологічним, організаційно-управлінським, селекційно-генетичним, економічним та соціально-екологічним в умовах несприятливого інвестиційного середовища в Україні, що передбачає поєднання державних інструментів підтримки його розвитку на основі реалізації державних і регіональних програм за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад, що вплине на покращення інвестиційних процесів та забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в майбутньому;

- проектування параметричних профілів впровадження та адаптації методів нейтралізації найбільш значимих типів природно-кліматичних ризиків, ризиків виникнення та поширення хворіб і коливання цін в управлінні економічною безпекою аграрного сектору, які передбачають, на відміну від існуючих, їх конкретизацію за елементами, що вимагають інвестицій, метою, поточним станом та проблемами, що потребують корегування, запропонованими заходами їх вирішення, інструментами, рівнем впливу та відносними витратами, що забезпечить удосконалення процесу прийняття управлінських рішень на державному рівні в майбутньому в контексті забезпечення економічної безпеки аграрного сектору;

- концептуалізація напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку та зміцнення економічної безпеки аграрного сектору на основі концепції кліматично оптимізованого сільського господарства відповідно до стратегічного курсу держави та міжнародних політичних зобов'язань у сфері природно-кліматичних змін для їх подальшого врахування при розробці стратегічних документів розвитку аграрного сектора на державному рівні;

Практичне значення одержаних результатів. Дисертація містить науково обґрунтовані висновки та рекомендації, спрямовані щодо інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

У результаті проведеного дослідження запропоновано автором комплекс заходів зміцнення економічної безпеки аграрного сектора на основі інноваційно-інвестиційних інструментів, які використані Департаментом

екології та природних ресурсів Дніпропетровської обласної державної адміністрації у контексті регулювання та вирішення соціально-економічних та екологічних завдань розвитку господарств аграрного сектору шляхом, виділення форм державної підтримки аграрного сектору (довідка № 05-37/24-19 від 10.09.2019 р.);

Департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації, шляхом проведеного моніторингу виробничо-господарської діяльності господарств аграрного сектору Дніпропетровської області та здійснено комплексний аналіз стану їх ризикозахищеності та економічної безпеки. Підсумки і рекомендації за результатами дослідження використовуються в практичній діяльності підприємств галузі (довідка №12-00/25-20 від 03.11.2020 р.); Департаментом освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації, з метою підвищення ефективності управлінської діяльності працівниками департаменту освіти і науки облдержадміністрації були враховані наукові розробки дисертаційного дослідження Кравченка М.В. при реалізації регіональної цільової соціальної програми „Освіта Дніпропетровщини до 2021 року”. Апробовано та введено в дію результати дисертаційного дослідження в освітньому процесі усіх категорій закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що було здійснено відповідною комісією, згідно з наказами департаменту освіти і науки облдержадміністрації у 2018, 2019, 2020 роках (довідка № 07-10/25-20 від 23.09.2020 р.). Практичні підходи, щодо впровадження механізмів інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору апробовані у виробничій діяльності: СТОВ «ДНІПРО» (довідка №21 від 11.04.2018 р.), ТОВ «АРМ ТРЕНД» (довідка №12 від 19.09.2018 р.), ТОВ «ФЕРМА АРМ» (довідка №7 від 12.11.2019 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження щодо визначення окремих економічних категорій, обґрунтування методичних підходів до оцінювання економічної безпеки аграрного сектору та ідентифікації дестабілізуючих чинників, методики моделювання інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, використовуються у навчальному процесі Дніпровського державного аграрно - економічного університету під час підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання навчальних дисциплін «Менеджмент», «Маркетинг», «Регіональна економіка», «Підприємництво», «Управління фінансово-економічною безпекою на підприємствах», «Економіка аграрних підприємств» (довідка №44-11-1410 від 15.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою роботою. Наукові результати, висновки і пропозиції стосовно інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, що викладені в роботі і в публікаціях, отримані автором самостійно. З наукових робіт, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дослідження дисертанта. Основні наукові результати дисертації доповідалися і обговорювалися на 15 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і форумах: Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного сектору України» (м. Дніпро, 11-12 жовтня 2017 р.), Всеукраїнський форум з проблем міжнародних економічних відносин «Проблеми розвитку малих відкритих економік» (м. Житомир, 18 квітня 2018 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи» (м. Дніпро, 25-26 жовтня 2018 р.), VI Всеукраїнська науково-технічна конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Молодь: наука та інновації» (м. Дніпро, 12-13 листопада 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни» (м. Дніпро, 19 січня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Глобалізація сучасного світового господарства: стан, проблеми, ефективність» (м. Київ, 23 лютого 2019 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи» (м. Дніпро, 12-15 березня 2019 р.), Всеукраїнський форум з проблем міжнародних економічних відносин «Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів» (м. Житомир, 11 квітня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії» (м. Запоріжжя, 16 квітня 2019 р.), III Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Облік, аудит, оподаткування, та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств» (м. Дніпро, 16-17 травня 2019 р.), Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки» (м. Рівне, 10 травня 2019 р.), III Всеукраїнська науково-практичної конференція «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.), XI Всеукраїнська конференція «Молоді вчені 2020 – від теорії до практики» (м. Дніпро, 12 березня 2020 р.), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Молодий вчений модерну – фундамент розвитку освіти, науки та бізнесу України» (м. Дніпро, 20 травня 2020 р.), II Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Молодий вчений модерну» (м. Дніпро, 25 листопада 2020 р.).

Публікації. За результатами проведених досліджень автором опубліковано 55 наукових праць загальним обсягом 32,6 д.а. (зокрема автору належить 31,2 д.а.), з яких: в 6-ти колективних монографіях; 28 статей (зокрема 10 одноосібних) у наукових фахових виданнях (з них 22 статей у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз, 6 статей у науково-періодичних виданнях інших держав); 21 публікація у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації (включаючи список публікацій здобувача), вступу, п'яти розділів,

висновків, додатків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 506 сторінок комп'ютерного тексту. Основний текст дисертації викладено на 410 сторінках. Робота містить 66 таблиць, 88 рисунків, 25 формул і 23 додатки. Список використаних джерел налічує 385 найменувань і викладений на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** дано загальну характеристику дисертаційної роботи, обґрунтовано тему, її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет, методи, наведена наукова новизна і практичне значення проведеного дослідження, дані щодо апробації одержаних результатів та їх оприлюднення у наукових виданнях.

У першому розділі "**Теоретичні основи інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора**" досліджено сутність та чинники економічної безпеки аграрного сектора, охарактеризовано основні складові економічної безпеки аграрного сектора та визначено значення інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

Доведено, що в умовах сьогодення набувають актуального значення проблеми забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Поняття «економічна безпека» розглянуто як економічну стійкість та незалежність аграрного сектору, як сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність його економіки, здатність до постійного оновлення і удосконалення агровиробництва. На основі проведеного дослідження теоретичних основ визначено, економічна безпека аграрного сектору проявляється на мікрорівні як економічна безпека суб'єктів господарювання в аграрному виробництві – агровиробників, та на макрорівні як економічна безпека аграрного сектору.

Окреслено суб'єкти та об'єкти економічної безпеки аграрного сектору. Визначено діяльність аграрних суб'єктів господарювання як таку, що є досить ризиковою на всіх стадіях процесу відтворення. Виокремлено вагомі фактори впливу на економічну безпеку аграрного сектору, до яких віднесено природні умови, соціально-економічні фактори, рівень зайнятості та безробіття населення, умови та оплату праці, рівень освіти. Відзначено внутрішні чинники, що здійснюють безпосередній вплив на стан економічної безпеки аграрного сектору, зокрема ступінь забезпеченості ресурсами, умови їх використання, технічний стан основних виробничих фондів, забезпеченість та якісний склад трудового потенціалу суб'єктів господарювання. Доведено, на рівень забезпечення економічної безпеки аграрного сектору впливають різноманітні чинники, які мають свої особливості саме в аграрному виробництві (рис. 1).

Рис. 1. Важливі чинники забезпечення економічної безпеки аграрного сектора

Систематизовано науково-теоретичні підходи до визначення суті поняття "економічна безпека аграрного сектору". Визначено складові елементи економічної безпеки аграрного сектору, які класифіковано на внутрішньовиробничі та позавиробничі (рис. 2). Доведено, що ефективне функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору можливе тільки тоді, коли буде забезпечено її функціонування за окремими складовими.

Окреслено важливі напрями економічної безпеки аграрного сектору, серед яких виокремлено інноваційно-інвестиційне забезпечення його розвитку. Розроблено теоретичні основи формування інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Основним завданням інвестиційної політики аграрного сектору визначено активізацію інноваційної та науково-технічної діяльності в інтересах національної економіки, а також спрямування інвестиційних потоків в аграрне виробництво.

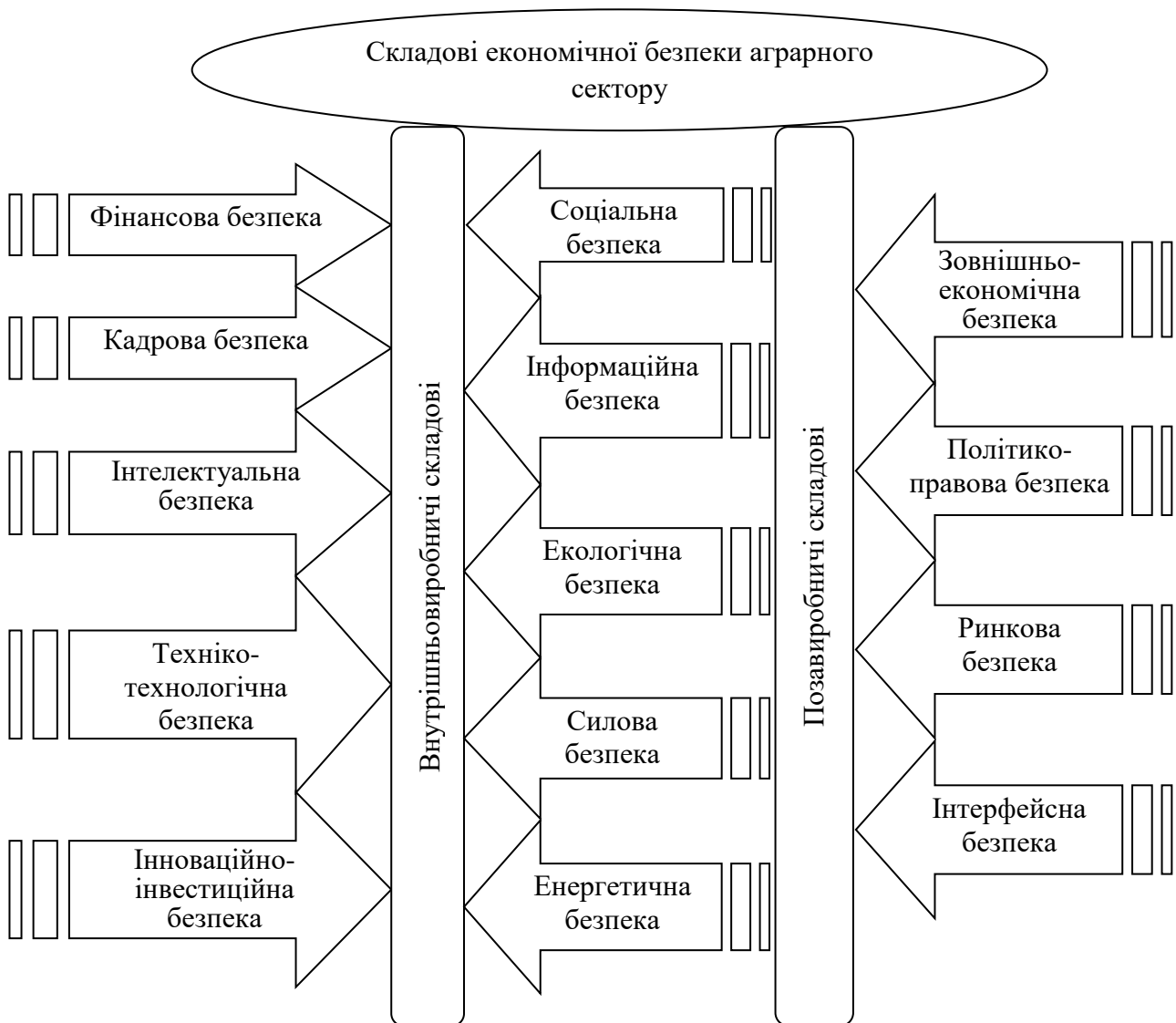

Рис. 2. Основні складові економічної безпеки аграрного сектору економіки*

У другому розділі "**Тенденції та методологічні засади забезпечення економічної безпеки аграрного сектора**" досліджено тенденції розвитку аграрного сектора економіки як об'єкту дослідження в системі економічної безпеки, визначено основні види загроз економічній безпеці аграрного сектора та дано їм характеристику, визначено методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектора.

Виокремлено особливості впливу на рівень економічної безпеки аграрного сектору, серед яких відзначено біологічний характер виробництва, низьку цінову еластичність попиту на аграрну продукцію, залучення у виробництво природних ресурсів, невеликий термін зберігання деяких видів аграрної продукції, нестабільний фінансовий стан, високі ризики в рослинництві і тваринництві, велику вартість залученого капіталу та інші.

Визначено тенденції розвитку аграрного сектору економіки як об'єкту дослідження в системі економічної безпеки, якими доведено невисокі темпи зростання обсягів продукції сільського господарства, збільшення

продуктивності праці в основному за рахунок використання потужної високопродуктивної техніки, низький рівень заробітної плати порівняно з іншими галузями економіки, збільшення питомої ваги суб'єктів господарювання, які одержали збиток, значне скорочення експорту сільськогосподарської продукції, свідчать про вплив певних негативних факторів, які ставлять під загрозу забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

Узагальнюючим показником ефективності аграрного сектору, є рівень рентабельності виробництва основних видів продукції. Як впливає із проведеного аналізу, протягом досліджуваного періоду виробництво більшості видів сільськогосподарської продукції (окрім зернових та насіння соняшнику) було низько рентабельним або збитковим (табл. 1). Порівняння даних показників в динаміці засвідчує їх вагоме зменшення по всіх позиціях.

Таблиця 1.

Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %*

Вид продукції	Роки					Відхилення 2019 р. до 2015 р. +/-
	2015 ²	2016 ²	2017 ²	2018 ²	2019 ²	
Уся продукція сільського господарства						
Продукція рослинництва						
Зерно	42,6	37,8	25,0	24,7	11,8	-30,8
Насіння соняшнику	78,4	61,9	41,3	32,5	23,5	-54,9
Цукрові буряки (фабричні)	27,7	24,6	12,4	-11,4	-15,4	-43,1
Картопля	24,6	-3,2	10,0	6,8	15,4	-9,2
Культури овочеві	32,0	15,3	9,9	13,3	2,8	-29,2
Культури плодови та ягідні	58,3	25,0	35,4	6,4	6,2	-52,1
Виноград	92,9	71,4	51,6	22,6	-7,2	-100,1
Продукція тваринництва						
М'ясо ВРХ ¹	-16,9	-23,2	3,4	-17,7	-27,1	-44
М'ясо свиней ¹	12,6	-4,1	3,5	6,9	4,7	-7,9
М'ясо овець та кіз ¹	-26,6	-31,5	-39,6	-16,6	-39,7	-66,3
М'ясо птиці ¹	-5,4	3,4	7,0	5,7	-3,7	-9,1
Молоко	12,7	18,6	26,9	16,1	20,6	7,9
Яйця	60,9	0,5	-9,0	5,4	-23,5	-84,4

1 Реалізація худоби та птиці на м'ясо без урахування їх передачі на переробку на власних виробничих потужностях.

2 Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих

Досліджено та визначено загрози економічній безпеці аграрного сектору, охарактеризовано сільськогосподарські ризики, що мають місце на всіх стадіях господарського процесу. Проведено анкетування, де визначено, найвагоміші зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці аграрного сектору. Важливість кожної загрози експерти оцінювали за 100-бальною шкалою (100 балів – найвагоміша загроза, а 0 балів – найменш вагома). На рисунку 3. представлено рейтинг загроз, складений на основі оцінок експертів. Загрози розміщені від найвагоміших (1 місце) до найменш вагомих (19 місце).

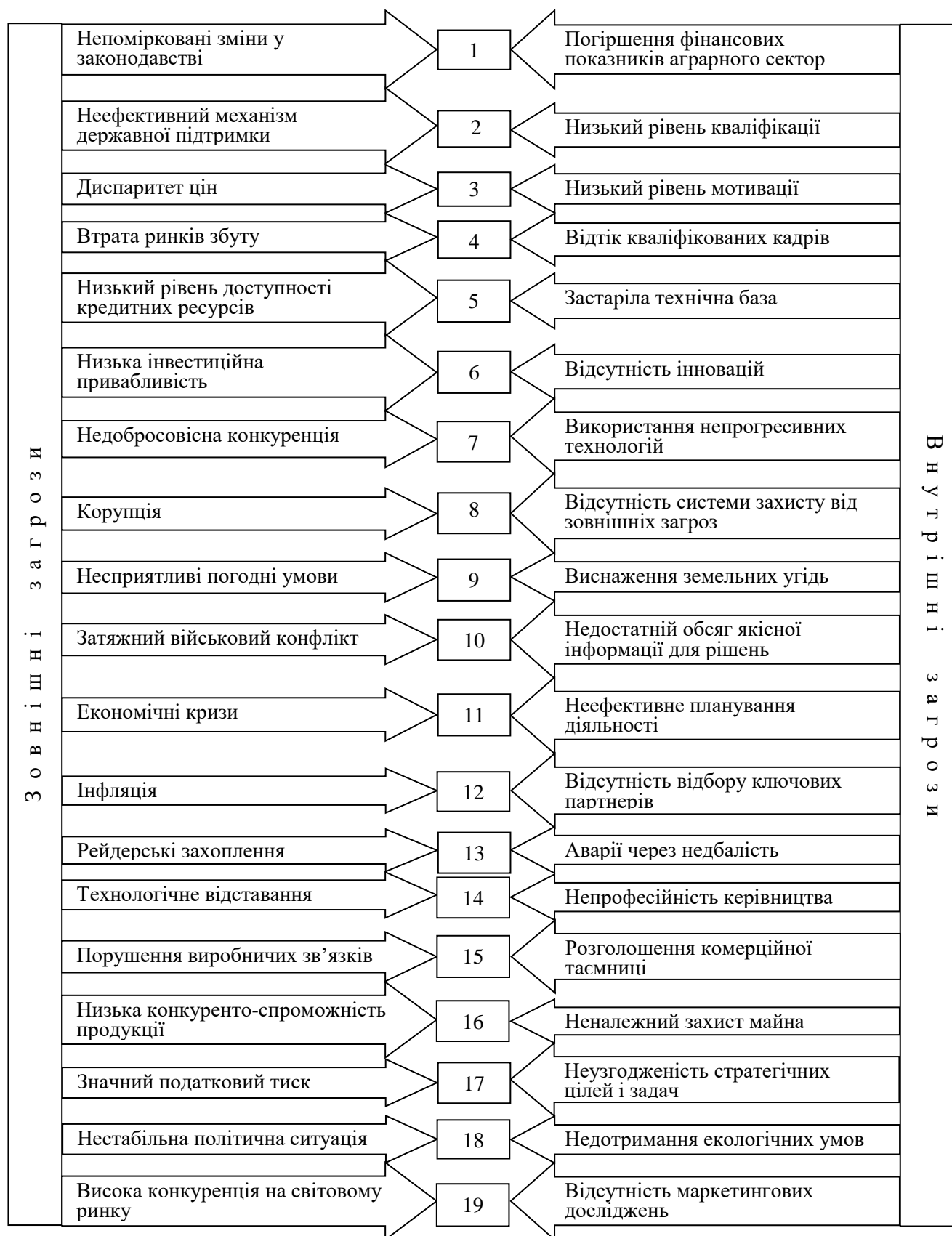

Рис. 3. Рейтинг зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці аграрного сектору

На основі узагальнення теоретичних та методологічних основ дослідження забезпечення економічної безпеки аграрного сектора

удосконалено методику виокремлення складових та механізм забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, розвинуто методику оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектору.

У третьому розділі **"Інноваційно-інвестиційний потенціал забезпечення економічної безпеки аграрного сектора"** досліджено науково-технологічний потенціал аграрного сектора як передумови забезпечення економічної безпеки, проведено оцінку інноваційної діяльності в аграрному секторі в контексті економічної безпеки та аналіз інвестиційного забезпечення аграрного виробництва як наряду формування економічної безпеки.

В процесі дослідження науково-технологічного потенціалу аграрного сектора визначено кількісні та якісні параметри основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств України, що не сприяють високим конкурентним позиціям вітчизняних аграріїв, насамперед середніх та малих форм господарювання на селі. Обґрунтування необхідної потреби аграрного сектору в основних засобах до 2025 року визначено в сумі 1578,0 млрд грн. Розрахунки доводять, що при потребі основних засобів у сільському господарстві (з мисливством) за первісною вартістю 923,6 млрд грн. фактично було наявно в 2018 році 399,5 млрд грн., що приблизно 2,3 рази менше.

Незважаючи на те, що протягом досліджуваного періоду спостерігалася позитивна динаміка нарощування основного капіталу в аграрному секторі, доведено, за активного руху та оновлення частини галузевих основних засобів в аграрному секторі, враховуючи попередні втрати основного капіталу та накопичення фізично і морально зношених об'єктів, цих темпів відтворення основних засобів недостатньо для оновлення матеріально-технічної бази аграрного сектору відповідно до потреб, які б забезпечили конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників в аграрному секторі. Порівняння забезпеченості основними засобами аграрного сектору України з країнами ЄС станом на 01.01. 2018 р. доводить, що в Україні вартість основних засобів на 1 га сільськогосподарських угідь на початок 2018 року була меншою у 20 разів порівняно з аналогічним показником в Польщі, у 25 разів менша, ніж у Великобританії та Чехії, у 31,7 рази менша, ніж в Угорщині, в 33,5 рази, ніж у Франції і в 88,4 рази менша, ніж в Німеччині. Доведено, аграрний сектор сьогодні потребує технологічного переоснащення відповідно до рівня фондозабезпеченості сільського господарства в розвинутих країн світу.

Як випливає із дослідження, інноваційні технології на постійній основі застосовують не більше 10% агровиробників, в основному це припадає на агрохолдинги. Великі агрокомпанії впроваджують інновації не лише у виробництво, але й в управління ресурсами, кадрами, просування продукції, використовують сучасні способи ведення аграрного бізнесу. Проте ключовими факторами, що гальмують інновації в сільському господарстві, є нестача фінансових ресурсів та людський фактор. Проблема у відсутності компетентних співробітників, здатних керувати надскладною технікою, а також небажанні нести за неї відповідальність існує в усіх агровиробників.

На основі аналізу основних етапів процесу впровадження інноваційних технологій в аграрному секторі, визначено чинники впровадження інноваційних технологій в аграрному секторі, які розмежовано на внутрішні та зовнішні. В дослідженні механізми впровадження інноваційних технологій в аграрне виробництво поділено на державні та недержавні (приватні). Доведено, в Україні переважають приватні механізми впровадження інновацій, що здійснюються за такими напрямками: 1) наука та освіта; 2) агрохімія та біологія; 3) інформаційне забезпечення. Державні механізми впровадження інноваційних технологій в аграрний сектор поділено на дві основні групи: 1) державні механізми регулювання; 2) державні правові механізми, де механізм регулювання містить інструменти визначення процедур інтеграції інновацій через нормативно-правові акти, неформальні та формальні правила, зокрема неформальні правила недержавних організацій та державних інститутів підтримки розробок та досліджень в аграрному секторі. Ціновий механізм регулювання інновацій реалізовується через відшкодування вартості техніки аграрним виробникам. До нецінового механізму регулювання віднесено адміністративні процедури.

З метою визначення факторів, що є найбільш вагомими для забезпечення розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу, проведено факторний аналіз. За допомогою автоматичного методу головних компонент побудовано факторну модель, в якій усі змінні класифіковані за 8 факторами. Розраховані значення в таблиці відповідають кореляційним коефіцієнтам між змінними (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця компонент: результати факторного аналізу за методом головних компонент*

	Компонент		
	1	2	3
ПП в сільське, лісове та рибне господарство, млн. дол.	0,424	-0,530	-0,057
Капітальні інвестиції	-0,146	0,454	0,827
Продуктивність сільськогосподарського виробництва	0,588	0,731	-0,257
Продуктивність рослинництва	0,569	0,713	-0,302
Продуктивність тваринництва	0,525	0,548	0,099
Додана вартість аграрного сектору, % від ВВП	-0,801	0,484	0,137
Експорт сировини аграрного сектору, % від експорту	-0,883	0,408	-0,213
Рівень зайнятості в аграрному секторі, % від зайнятості	0,889	-0,095	0,379

* Джерело: розраховано автором в IBM SPSS Statistics.

Таким чином, доведено ПІ в аграрний сектор позитивно пов'язані з продуктивністю сільськогосподарського виробництва, проте негативно пов'язані з доданою вартістю, експортом сировини та рівнем зайнятості. Темпи росту капітальних інвестицій позитивно пов'язані з продуктивністю сільськогосподарського виробництва, доданою вартістю, експортом сировини, проте негативно з рівнем зайнятості. Це означає, що інновації скорочують рівень зайнятості через впровадження нових технологій. Продуктивність сільськогосподарського виробництва негативно пов'язана з темпами ПІ, експортом сировини, проте позитивно пов'язано з доданою вартістю, рівнем зайнятості.

Важлива роль при дослідженні механізмів інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки відведена інституту аграрної науки як суб'єкту інноваційної діяльності та учаснику інноваційного процесу, який являє собою комплексну систему науково-технічних і технологічних досліджень і розробок в сфері агробізнесу, яка базується на організаційно-економічних, фінансових, управлінських, маркетингових, адміністративно-законодавчих, інформаційних, агрохімічних та біологічних засадах підвищення ефективності його діяльності.

Визначено, підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС вимагає від аграрних підприємств стандартизації продукції та відповідності якості продукції нормам ЄС. Це зумовлює потребу в технологічних новаціях. Як доведено, рушійною силою таких процесів є інвестування в агровиробництво. Аналіз структури капітальних інвестицій аграрних підприємств у 2019 році засвідчує (рис. 4), що основна питома вага інвестування становить в сільськогосподарські угіддя (63,15 %).

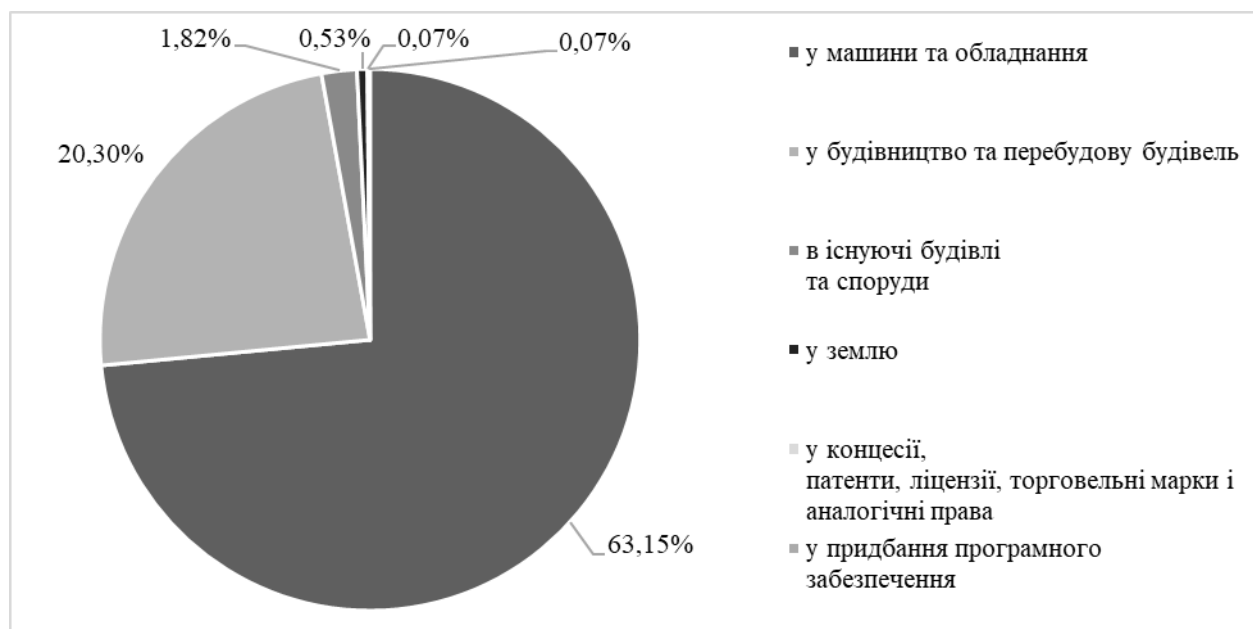

Рис. 4. Структура капітальних інвестицій аграрних підприємств у 2019 році, %

Дослідження науково-технологічного потенціалу аграрного сектора як передумови забезпечення економічної безпеки та проведена оцінка інноваційної діяльності в аграрному секторі довели недостатність обсягів інвестування для забезпечення необхідної моделі відтворення галузевих основних виробничих засобів та впровадження сучасних технологій. В умовах підвищених політико-економічних ризиків вітчизняні інвестори віддають перевагу короткостроковим інвестиціям: вкладення у вирощування кукурудзи, соняшнику, продукції птахівництва, що дає змогу отримати за підсумками сезону чималі прибутки. При цьому, основними суб'єктами капітальних інвестицій залишаються агрохолдинги.

Згідно проведених розрахунків прогнозування, рентабельність виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами протягом наступних трьох років зменшиться (у 2020 р. становитиме – 6,15%, а у 2022 – 1,86%). Водночас рентабельність виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами протягом наступних трьох років також зменшиться (у 2020 р. становитиме – 17,58%, а у 2022 – 15,04%). Така ж динаміка прогнозується з показником рентабельності виробництва продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами, який у 2020 р. становитиме – -2,88%, а у 2022 – -6,97%. Згідно з прогнозними розрахунками, кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок на сільськогосподарських підприємств протягом наступних трьох років теж зменшиться.

Як показують розрахунки, індекс капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2011-2019 роках в середньому становив 115,39%, зокрема досягаючи пікових значень у 2011 році (135,4%), 2015 році (127,15), 2016 році (149,5%), 2017 році (130,7%), що засвідчує залежність аграрного сектору від зовнішніх шоків та коливань на зовнішніх ринках, зокрема валютних коливань. Встановлено, попит на зовнішніх ринках на сировину аграрного сектору та відповідно обсяги експорту сировини галузі зростали найбільшими темпами у 2010-2011 роках (1,13% та 1,067% відповідно) та 2015-2017 роках (1,75%, 2,11% та 2,05% відповідно), де доведена нелінійна залежність між капітальними інвестиціями та розвитком аграрного сектору (рис. 5). Очевидно, між безпекою аграрного сектору та інвестиційним забезпеченням є трансмісійний механізм, що через інші змінні визначає рівень впливу інвестицій на сільське господарство.

На основі проведених розрахунків встановлено, прямі іноземні інвестиції в Україну в аграрний сектор за 2010-2019 роки в середньому скорочувалися на 2,08% щороку. При цьому частка ПІІ аграрного сектору становила у 2010 році 1,72%, у 2019 році - 1,37% (середня частка за 2010-2019 роки 1,59%), тому

структурні зрушення в розвитку аграрного сектору відсутні, рівень інноваційного забезпечення низький.

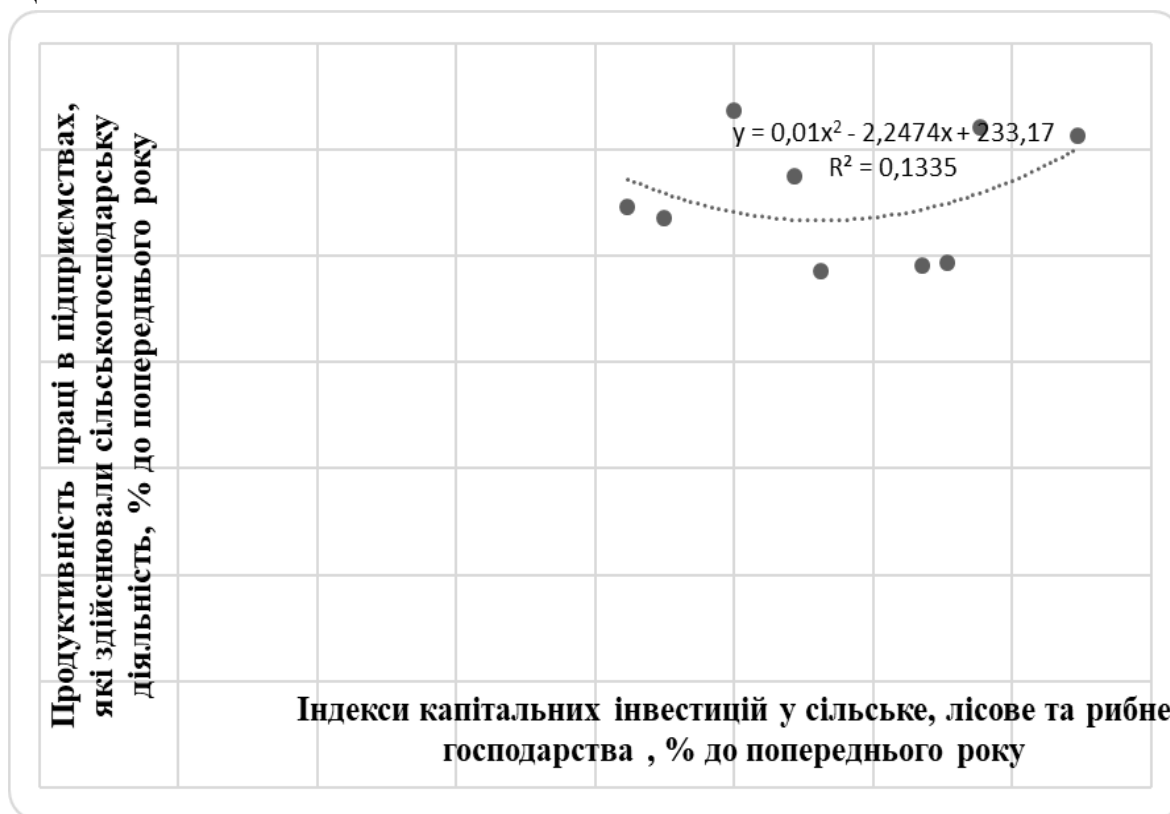

Рис. 5. Динаміка залежності індексів продуктивності праці в підприємствах, які здійснювали сільськогосподарську діяльність, від індексів капітальних інвестицій в аграрний сектор у 2011-2019 роках*

Визначено особливість аграрного сектору України, яка полягає у тому, що головними інвесторами галузі є українські компанії – агровиробники. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) характеризуються різновекторною динамікою, надходять у відносно невеликих обсягах і спрямовані зазвичай або в переробку сільськогосподарської продукції, або в фінансовий сектор (наприклад, лізинг агротехніки). В основне агровиробництво здійснюють вкладення українські компанії, використовуючи різні форми фінансування активів (позиковий та власний капітал).

Згідно проведених прогнозних розрахунків, прямі іноземні інвестиції протягом наступних трьох років зменшаться (у 2020 р. будуть становити – 486,4 млн. дол. США, а у 2022 – 432,55 млн. дол. США), див. формули: $Y(2020) = -26,927 \cdot 11 + 782,6 = 486,40$ млн. дол. США; $Y(2021) = -26,927 \cdot 12 + 782,6 = 459,48$ млн. дол. США; $Y(2022) = -26,927 \cdot 13 + 782,6 = 432,55$ млн. дол. США, (рис. 6).

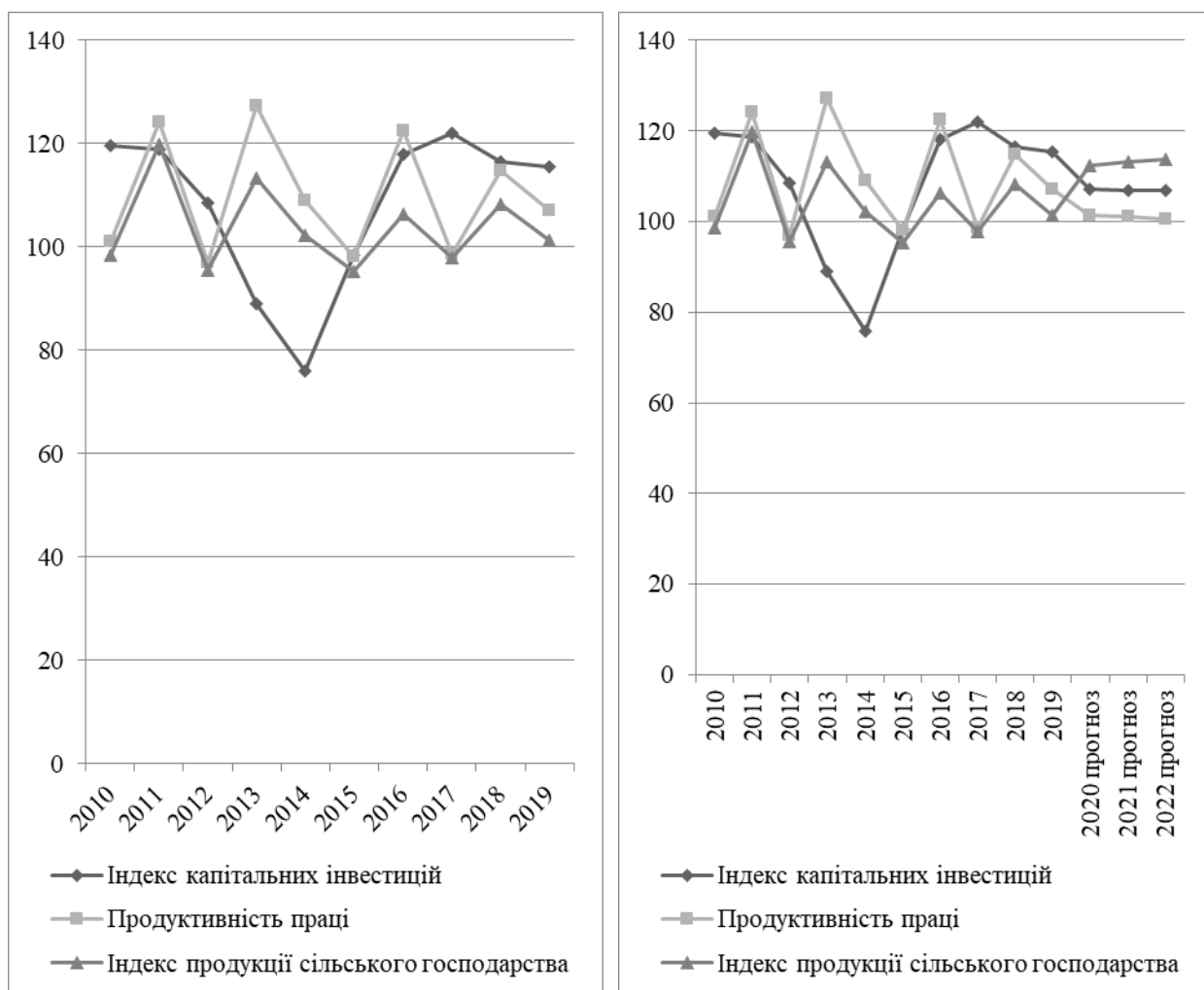

Рис. 6. Прогнозування індексу капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство, індекс продукції аграрного сектору та продуктивності праці, %*

Дослідженням доведено, в цілому тенденції капітальних інвестицій та ПІІ характеризуються переважанням вкладень резидентів в активи аграрних підприємств (рис. 7), тоді як частка коштів нерезидентів скорочується. Низький рівень інвестиційної привабливості аграрного сектору України в цілому відображає низький рівень економічної безпеки. Доведено, територіальні обсяги ПІІ варіюють залежно від розвитку сільського господарства в області. Найбільша частка ПІІ у 2019 році була у таких областях: Харківська (16%), Київська (10%), Чернігівська (6%) Львівська (5%), Дніпропетровська (5%), Івано-франківська (5%), Тернопільська (5%), Вінницька (4%) (табл. 3). При цьому, середній річний темп росту суттєво відрізняється, що означає різний рівень інвестиційної привабливості аграрних територій. У структурі прямих інвестицій переважають вкладення в акції, частки в капіталі, паї, тоді як облігації та подібні боргові інструменти не набули поширення.

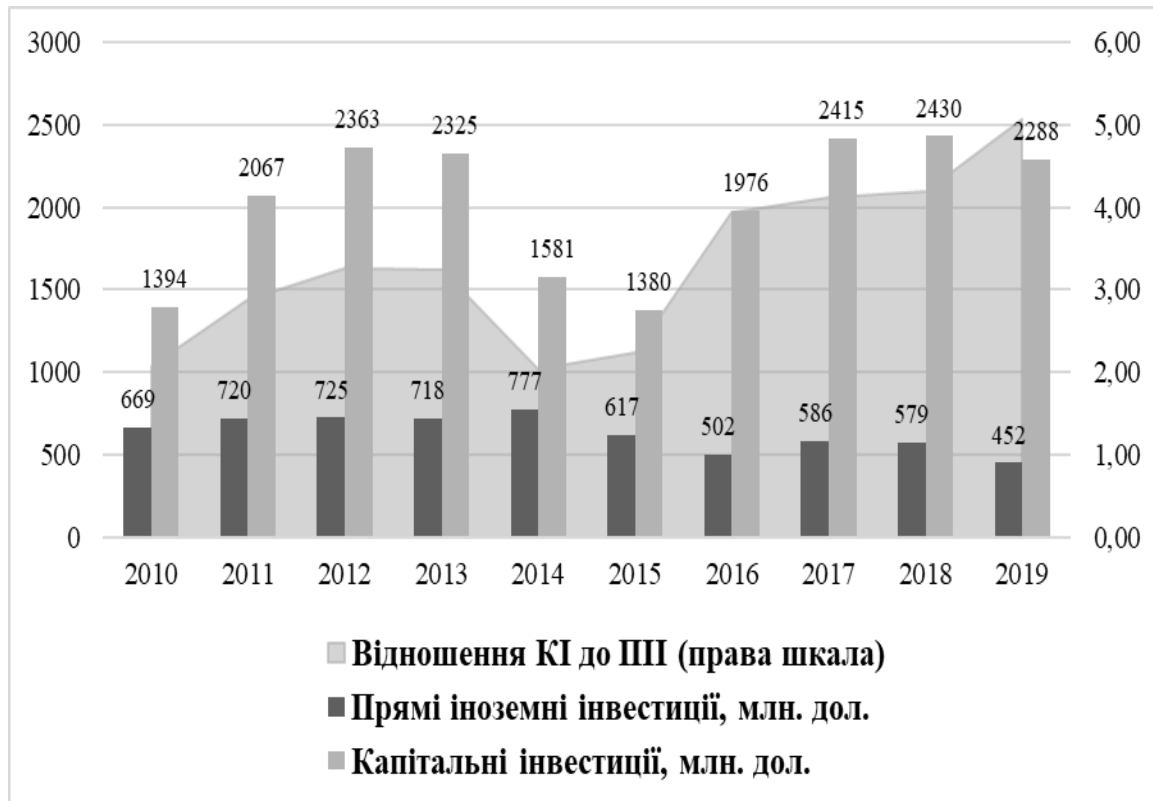

Рис. 7. Динаміка капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій*

Як показують дослідження, інвестиційний спад 2020 року в короткостроковій перспективі негативно позначиться на темпах розвитку аграрної економіки, економічній безпеці аграрного сектору та продовольчій безпеці держави, на валютних і бюджетних надходженнях. Враховуючи вище наведене, запропоновано здійснити наступні заходи щодо активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України, зокрема використання досвіду країн Організації економічного співробітництва і розвитку з метою розробки та реалізації аграрної політики, механізмів та інструментів активізації інвестицій для розвитку аграрного сектору в контексті економічної безпеки, скорочення рівня інвестиційних ризиків аграрних підприємств, протидія аграрному рейдерству, формування передумов для масштабного розвитку малого підприємництва, кооперативних інтеграційних формувань, зокрема з метою підтримки та реалізації інвестиційних проєктів, Здійснення реальних заходів щодо забезпечення пріоритетності інвестиційного розвитку аграрного сектору економіки.

Таблиця 3

Динаміка прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор України за економічними регіонами у 2015-2019 роках, млн. дол.

	31.12. 2015	31.12. 2016	31.12. 2017	31.12. 2018	31.12. 2019	Середньорічний темп росту, %
Усього	1780,03	474,76	587,91	587,20	444,87	-22,37
Вінницька	78,29	25,04	21,92	17,29	19,38	-0,41
Волинська	15,12	12,71	12,97	12,51	14,49	28,57
Дніпропетровська	95,69	15,20	27,81	79,44	23,65	132,27
Донецька	6,46	3,92	0,69	0,37	2,93	-11,07
Житомирська	19,14	18,72	19,93	21,24	9,54	-12,98
Закарпатська	5,52	2,22	2,82	3,26	2,13	-14,20
Запорізька	18,38	3,81	3,21	3,28	4,46	-25,26
Івано-Франківська	110,69	51,62	54,22	56,56	24,30	-24,36
Київська	143,18	85,01	83,12	71,69	42,40	28,10
Кіровоградська	40,38	1,31	1,65	2,27	5,57	-16,15
Луганська	5,84	0,85	0,82	0,83	1,02	-8,26
Львівська	31,48	30,28	31,44	20,85	20,98	-34,37
Миколаївська	27,04	4,95	5,14	4,16	2,47	-19,90
Одеська	6,47	2,64	2,56	1,76	2,01	-16,18
Полтавська	67,59	10,95	13,78	13,83	12,84	-35,06
Рівненська	15,29	4,02	2,48	2,88	1,60	-28,03
Сумська	34,54	6,74	6,98	7,24	4,42	52,78
Тернопільська	73,01	4,33	4,58	16,91	22,05	155,98
Харківська	46,93	11,59	9,86	8,48	70,21	-16,36
Херсонська	52,20	21,02	14,06	8,46	14,15	-35,62
Хмельницька	142,94	10,06	10,16	8,01	5,66	-32,30
Черкаська	123,05	19,45	20,15	17,28	11,34	-10,96
Чернівецька	16,96	9,71	11,04	1,15	2,01	16,70
Чернігівська	17,78	10,99	11,92	16,12	26,00	-10,31
м. Київ	586,08	107,64	214,59	191,34	99,26	-22,37

У четвертому розділі "**Механізми забезпечення економічної безпеки аграрного сектора**" досліджено формування сприятливого інвестиційного середовища аграрного сектора як передумови забезпечення економічної безпеки, проведено оцінку державної політики як одного із механізмів забезпечення економічної безпеки аграрного сектору та розглянуто лізингові відносини як основа інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

В процесі дослідження формування сприятливого інвестиційного середовища в аграрному секторі доведено, питання інвестування належить до одного з найважливіших механізмів, від якого залежать функціонування та розвиток аграрного сектору економіки, його економічна безпека. Доведено, інвестиції сприяють розширенню та вдосконаленню виробничих потужностей та основних фондів. Інвестиції у виробничу сферу забезпечують підвищення технічного рівня і покращення розміщення діючих виробництв та необхідний приріст потужностей, формування економічної безпеки.

Обґрунтувавши залежність між інвестиційним забезпеченням та розвитком аграрного сектору і його економічною безпекою, доведено порівняно ще низький рівень інвестиційної привабливості аграрного виробництва. Досліджено механізм залучення інвестицій, етапи планування заходів щодо впровадження методів державного регулювання інвестиційних процесів, а також розробку інституціональних та організаційних структур і законодавчих актів.

Визначено, системність та ефективність державної політики залежить, перш за все, від законодавчої бази. В Україні відсутній системоутворюючий нормативно-правовий акт, який би визначав засади та пріоритети розвитку аграрної політики та політики сільського розвитку, адже Закон «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» фактично не діє.

Доведено, для визначення факторів формування сприятливого інвестиційного середовища варто трансформувати аграрний сектор у перехідний до ринкової економіки період та забезпечити структурні зрушення галузі. Політика посилення конкуренції на сільськогосподарському ринку має включати різні інструменти стимулювання інвестицій: інвестиції в агрохолдинги, звільнення від оподаткування, пільгові режими оподаткування, програми пільгового кредитування, програми дострокового виходу на пенсію. В цьому випадку визначено актуальним питання оптимізаційного поєднання різних інструментів державного сприяння інвестиціям в аграрний сектор.

Як засвідчує аналіз, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, за 2001-2018 роки державні витрати на розвиток аграрного сектору країн Східної Європи суттєво зросли, найбільшими темпами в Угорщині та Польщі, Румунії та Словаччині. Для порівняння, державні витрати на розвиток аграрного сектору в Україні суттєво зросли у 2008 році порівняно з 2001 роком, проте у 2014-2018 роках скоротилися. Проте в Україні, обсяги кредитування значно перевищують цей показник у країнах Східної Європи, де ефективність кредитування залишається низькою, про що свідчить раніше розглянутий рівень продуктивності праці сільськогосподарських підприємств та показники доданої вартості, аграрного сектору та рівня зайнятості.

Визначено, одним з інструментів підтримки аграрного сектора є двосторонні та багатосторонні угоди підтримки, приватні донори, які не набули широкої популярності в Україні. Для формування сприятливого інвестиційного клімату запропоновано використовувати субсидії та дотації. В науковій літературі доведено, що економічна ефективність інвестиційної субсидії вища, ніж економічна ефективність інших заходів підтримки у сільському господарстві. Розвиток сільських територій може стати ключовим у формуванні інвестиційного клімату аграрного сектору. Диверсифікація субсидій аграрним підприємствам в межах програми розвитку сільських територій є одним з ефективних способів фінансування аграрного сектору за спеціалізацією, враховуючи потреби та специфіку підгалузей в різних регіонах України. Крім того, визначено, політика стимулювання розвитку сільських територій повинна мати більш широке охоплення. Галузевий підхід підтримки агропродовольчої

системи повинен бути замінений горизонтальною територіальною політикою стимулювання сільського підприємництва.

Доведено, додатковим інструментом розвитку сільських територій є сільський туризм як один із різновидів господарської діяльності, у тому числі із залученням майна особистого селянського господарства, шляхом надання послуг з тимчасового проживання, харчування, проведення відпочинку.

Одночасно із горизонтальною інтеграцією в роботі запропоновано вертикальну інтеграцію в агропродовольчому секторі, яка сприятиме зниженню операційних витрат і, таким чином, підвищить ефективність всієї системи. Для протистояння іноземній конкуренції, яка неминуче зросте в Україні внаслідок структурних змін аграрного сектору, необхідна концентрація підприємств в певних галузях (наприклад, молочні кооперативи), що позитивно вплине на економічну безпеку ведення аграрного бізнесу.

Доведено, з метою створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій у аграрний сектор в Україні має бути забезпечена політична і макроекономічна стабільність, реформування інститутів, реконструкція державного сектора, ліквідація монополій, скорочення державних витрат, збільшення інвестицій в інфраструктуру, економіку і сільське господарство, а також розробку фінансових інструментів державної підтримки, створення сільськогосподарського банку, впровадження системи кредитування сільського господарства, яка пропонуватиме більш низькі процентні ставки у порівнянні з ринковими ставками, а також створення державних кредитних установ, які будуть встановлювати процентні ставки близько 4% у порівнянні з процентними ставками комерційних банків.

За результатами аналізу законодавчої складової державної політики забезпечення економічної безпеки аграрного сектору визначено непослідовність її формування та як таку, що реалізується недостатньою мірою. Проведено комплексний аналіз ефективності державної політики забезпечення розвитку аграрного сектору в контексті економічної безпеки, що дозволило визначити її ключові недоліки в розрізі головних блоків: організаційного, стратегічного, ресурсного, контролюючого та мотиваційного. Визначено формування лізингових відносин як основу інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

У п'ятому розділі **"Концепція інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектора"** запропоновано для впровадження адаптацію методів нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора, розвиток територіально-галузових виробничих систем та інтеграційних форм господарювання як чинник економічної безпеки аграрного сектору, формування моделі інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектора.

Обґрунтовано інноваційний механізм впровадження стратегій нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектора, який враховує особливості впровадження інструментів на необхідному

функціональному рівні та визначає учасників управлінського процесу, сферу відповідальності та план заходів зацікавлених сторін як на державному рівні так і на рівні окремого виробника. Побудовано концептуальну модель впровадження та адаптації методів нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектору (рис. 8). Удосконалено методику використання регресійних моделей для оцінки факторів впливу на вибір методів нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектору з використанням багатовимірної пробіт-моделі. Розвинуто проектування параметричних профілів впровадження та адаптації методів нейтралізації найбільш значимих типів природно-кліматичних ризиків, ризиків виникнення та поширення хворіб і коливання цін в управлінні економічною безпекою аграрного сектору.

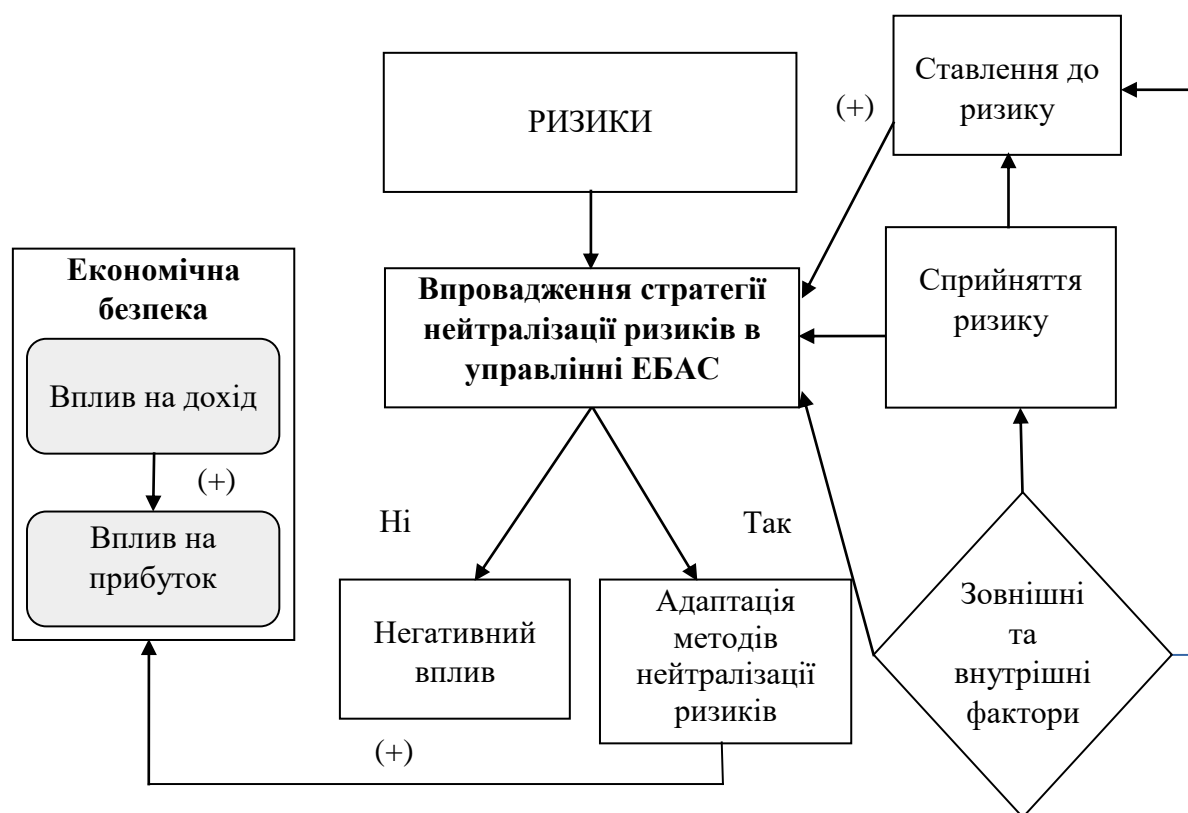

Рис. 8. Концептуальна модель впровадження та адаптації методів нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектору

Сформовано концептуальну модель зміцнення економічної безпеки аграрного сектору «Мультиплікатор доданої вартості 2+», де передбачено створення інтегрованих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості, що ґрунтуються на основі дворівневого механізму мультиплікації економічного ефекту через створення доданої вартості на основі підвищення рівня продуктивності та розширення економічних функцій вздовж ланцюга доданої вартості. На основі використання методу картографування результатів кластеризації удосконалено методологію кластерного аналізу із подальшим визначенням сильних та слабких сторін кожного окремого кластеру.

Запропоновано розвиток територіально-галузевих виробничих систем та інтеграційних форм господарювання на основі залучення представників малого та середнього аграрного бізнесу до агропродовольчого ланцюга доданої вартості як чинника забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Побудовано інституційну модель інноваційної екосистеми розвитку територіально-галузевих виробничих систем (рис. 9). Удосконалено механізм сприяння та залучення інвестицій в аграрний сектор економіки, що передбачає впровадження стратегії кліматично оптимізованого сільського господарства за рахунок державно приватного партнерства з використанням кліматично оптимізованого інвестиційного інкубатора на основі посередництва чи надання брокерських послуг.

Рис. 9. Інституційна модель інноваційної екосистеми розвитку територіально-галузевих виробничих систем

*Примітка: ЛДВ – ланцюг доданої вартості

Відповідно до стратегічного курсу держави та міжнародних політичних зобов'язань у сфері природно-кліматичних змін розвинуто концептуалізацію напрямів удосконалення державної політики у сфері забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку та зміцнення економічної безпеки аграрного сектору на основі концепції кліматично оптимізованого сільського господарства. Розроблено комплексну модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору з використанням технології кліматично оптимізованого сільського господарства (рис. 10) та сформовано логічну матрицю результатів її впровадження.

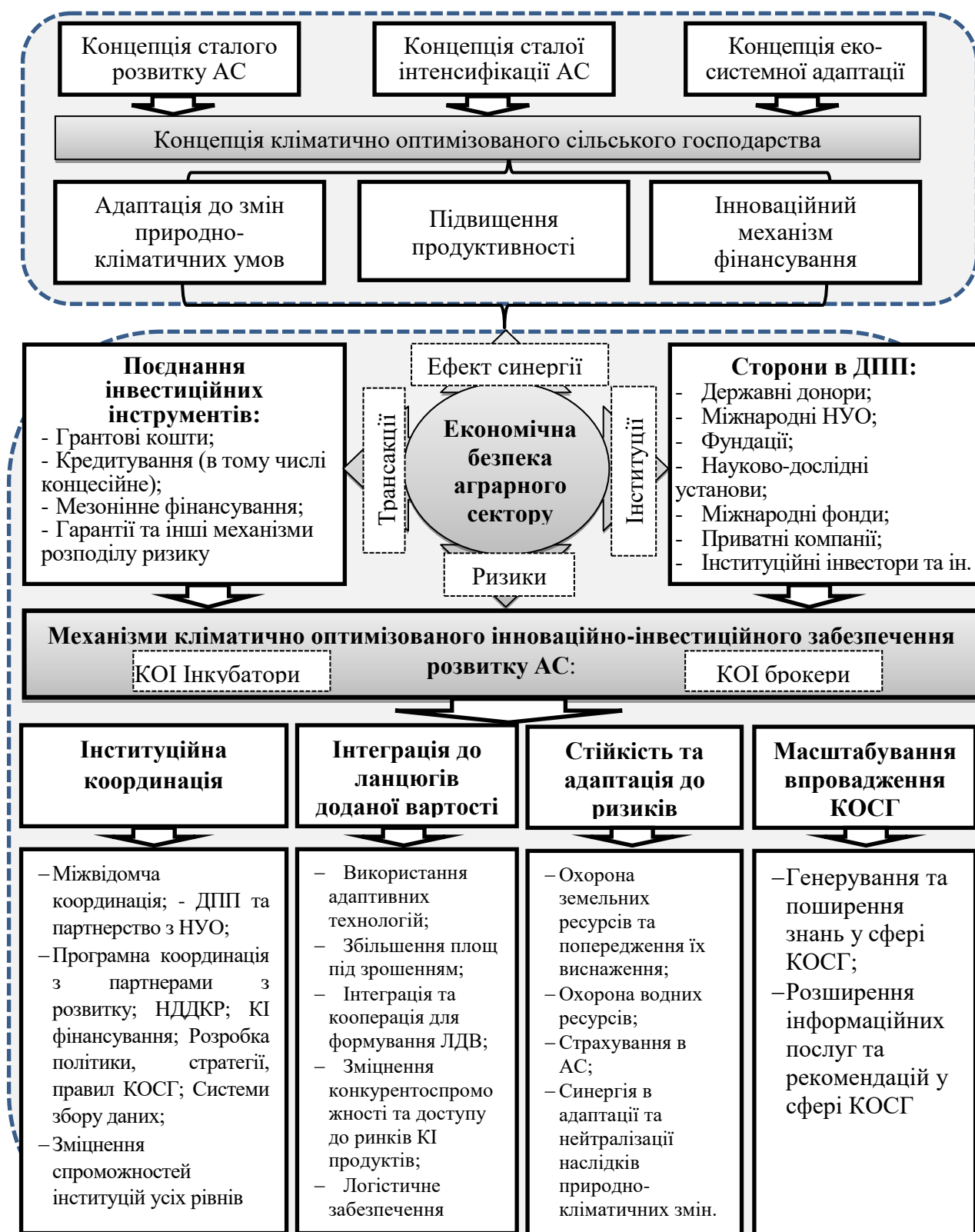

Рис. 10. Комплексна модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору на засадах «кліматично оптимізованого» сільського господарства

Примітка: АС – аграрний сектор; ДПП – державне-приватне партнерство; НУО – міжнародні та неурядові організації; КОІ – кліматично оптимізовані інвестиції (інвестиційні); НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; КОСГ – концепція «кліматично оптимізованого» сільського господарства; КІ – капітальні інвестиції; ЛДВ – ланцюг доданої вартості; МСАБ – малий та середній аграрний бізнес.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано шляхи розв'язання важливої науково-прикладної проблеми розроблення теоретичних та методологічних засад, методичного забезпечення та науково-практичних підходів до інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Висновки концептуального, теоретико-методологічного та науково-практичного характеру зводяться до наступного.

1. Аграрний сектор є потенціалом для розвитку національної економіки та основою для формування продовольчої безпеки країни. Пошук економіко-інноваційних підходів до забезпечення економічної безпеки аграрного сектору зумовив необхідність дослідження існуючих теорій і концепцій функціонування аграрного сектору, розвитку аграрного виробництва, формування економічної безпеки, обґрунтування науково-теоретичних підходів та прикладних аспектів цих процесів в сучасних умовах сьогодення. В процесі дослідження поняття "економічна безпека аграрного сектору" розглянуто з позицій забезпечення належних умов і факторів розвитку аграрного виробництва та агровиробників, які забезпечують здатність до постійного оновлення і удосконалення, захищеності життєво важливих інтересів соціальної структури від зовнішніх і внутрішніх загроз, де останні виступають і реалізуються як протилежні, суперечливі інтереси кожного структурного елемента агросектору.

2. Узагальнивши наукові підходи до вивчення економічної безпеки аграрного сектору, удосконалено механізм її забезпечення, використання якого обумовлює визначення суб'єктів, що впливають на процеси забезпечення економічної безпеки, видів діяльності та фінансового, матеріально-технічного, трудового потенціалу і земельних ресурсів як об'єктів економічної безпеки аграрного сектору, визначення інструментів виявлення загроз економічній безпеці, їх усунення, проектування заходів їх запобігання.

3. Доведено, з метою досягнення відповідного рівня економічної безпеки аграрного сектору необхідно забезпечити високий рівень безпеки основних її функціональних складових: організаційних, фінансово-економічних і адміністративно-правових елементів, які взаємопов'язані між собою, цілеспрямовано впливають на суб'єкти господарювання. В процесі дослідження вдосконалено методику виокремлення складових економічної безпеки аграрного сектору, що дозволяє в межах певної території сегментувати напрямки виробничо-господарської діяльності в аграрному секторі та провести оцінку стану їх захищеності, яка сприятиме мобілізації заходів на попередження загроз та небезпек і мінімізацію негативного впливу на результати господарської діяльності суб'єктів господарювання.

4. Головним засобом виробництва в аграрному секторі є земля. Забезпеченість земельними ресурсами для ведення сільськогосподарської діяльності та їх якісні характеристики - це найважливіша умова ефективного розвитку аграрного сектору. Врахування особливостей ведення аграрного бізнесу, зокрема біологічного характеру виробництва, низьку цінову еластичність попиту на аграрну продукцію, залучення у виробництво

природних ресурсів, невеликий термін зберігання деяких видів аграрної продукції, високі ризики в рослинництві і тваринництві, інноваційно-інвестиційну та соціальну складові, дало можливість розвинути методик оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектору та його прогнозування, на основі визначення інтегрального оцінювання стану розвитку та безпеки.

5. Доведено, що інноваційно-інвестиційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в Україні передбачає інвестиції в різні активи суб'єктів господарювання, як наслідок оновлення основних засобів, обладнання, машин та устаткування, впровадження сучасних технологій виробництва через інноваційний механізм. Інновації та нові технології є похідними від інвестицій, синергія яких забезпечує економічну безпеку економічних суб'єктів господарювання аграрного сектору. Запропонований механізм інтеграції впровадження інноваційних технологій в аграрне виробництво за напрямами діяльності в умовах несприятливого інвестиційного середовища передбачає поєднання державних інструментів підтримки розвитку аграрного сектору на основі реалізації державних і регіональних програм за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад.

6. Удосконалено інноваційний механізм впровадження стратегій нейтралізації ризиків в управлінні економічною безпекою аграрного сектору на основі моделі Організації економічного співробітництва та розвитку, який ґрунтується на основі групування ризиків залежно від основної функціональної сфери та рівня управління на три категорії: пом'якшення, розподілу та подолання, що дасть можливість зосередитися на особливостях впровадження інструментів на необхідному функціональному рівні та визначити учасників управлінського процесу, сфери відповідальності та плану заходів зацікавлених сторін як на державному рівні так і на рівні окремого виробника, що вплине на покращення економічної безпеки аграрного сектору економіки країни.

7. З метою запобігання негативного впливу найбільш значимих типів природно-кліматичних ризиків, ризиків виникнення та поширення хворіб і коливання цін та удосконалення процесу прийняття управлінських рішень на державному рівні в контексті забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, проведено проектування параметричних профілів впровадження та адаптації методів їх нейтралізації, які передбачають конкретизацію таких методів за елементами, що вимагають інвестицій, метою, поточним станом та проблемами, що потребують корегування, запропонованими заходами їх вирішення, інструментами, рівнем впливу та відносними витратами.

8. В процесі дослідження запропоновано створення інтегрованих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості, що ґрунтуються на основі дворівневого механізму мультиплікації економічного ефекту через створення доданої вартості на основі підвищення рівня продуктивності та розширення економічних функцій вздовж ланцюга доданої вартості. Побудована концептуальна модель зміцнення економічної безпеки аграрного сектору дає

можливість визначити пріоритети та послідовність організаційних та інвестиційних заходів, особливо з точки зору залучення відповідних стратегічних прямих іноземних інвестицій та / або технічної допомоги, які можуть слугувати необхідною технологічною та інноваційною складовою і забезпечать доступ до іноземних (зовнішніх) ринків збуту аграрної продукції.

9. З метою залучення представників малого та середнього аграрного бізнесу до агропродовольчого ланцюга доданої вартості запропоновано розвиток територіально-галузових виробничих систем та інтеграційних форм господарювання як чинника забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. Удосконалення методології кластерного аналізу із подальшим визначенням сильних та слабких сторін кожного окремого кластеру, дало можливість виділити 5 основних кластерів, які суттєво відрізняються за рівнем економічних показників, що впливають на зміцнення економічної безпеки аграрного сектору та які необхідно враховувати при формуванні агропродовольчого ланцюга доданої вартості. Координація та інтеграція агропродовольчих ланцюгів доданої вартості в межах територіально-галузових виробничих систем в регіональному масштабі призведе до посилення спеціалізації та агропромислової агломерації, що сприятиме розширенню асортименту аграрної продукції, її якості та забезпеченню конкурентоспроможності, наданню можливості виходу на нові ринки збуту.

10. В процесі дослідження доведено, надходження інвестицій у аграрний сектор економіки України залежить від інвестиційного середовища, на формування якого впливають такі основні фактори, як відповідність розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору, технічний рівень організації виробництва, наявність власних фінансових ресурсів, страхування ризиків, державні пільги для інвесторів. В контексті формування сприятливого інвестиційного середовища для інноваційного розвитку аграрного сектору запропоновано механізм сприяння та залучення інвестицій в аграрний сектор економіки, що передбачає впровадження стратегії кліматично оптимізованого сільського господарства за рахунок державно приватного партнерства з використанням кліматично оптимізованого інвестиційного інкубатора на основі посередництва чи надання брокерських послуг, використання якого дозволить значно скоротити трансакційні витрати та мінімізувати ризики для інвесторів з одночасною максимізацією реалізації економічних та природно-кліматичних цілей держави.

11. Дослідження процесів впровадження інноваційних технологій в аграрному секторі дало можливість сформулювати комплексну модель інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору на засадах кліматично оптимізованого сільського господарства, в основі якої передбачено адаптацію та впровадження ефективних практик інституційної координації, інтеграції до ланцюгів доданої вартості представників малого та середнього аграрного бізнесу, підвищення стійкості до ризиків та масштабування технологій кліматично оптимізованого сільського господарства. Запропонована модель інноваційно-інвестиційного

забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору сприятиме зростанню продуктивності в аграрному секторі, зміцненню стійкості до ризиків природно-кліматичних змін та залученню інноваційних механізмів фінансування.

12. Доведено, ефективність здійснення іноземного інвестування залежить від раціонального використання форм та методів регулювання цього процесу: податкової політики, яка має стимулювати підприємства до інвестиційної діяльності та сприяти наповнюваності бюджету, визначення аграрного сектору як пріоритетної сфери інвестування в Україні. Найефективніше реалізація проектів щодо залучення інвестицій відбувається за умови державного регулювання цього процесу. На основі проведеного дослідження визначено та запропоновано концептуальні напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку та зміцнення економічної безпеки аграрного сектору відповідно до стратегічного курсу держави та міжнародних політичних зобов'язань у сфері природно-кліматичних змін для їх подальшого врахування при розробці стратегічних документів розвитку аграрного сектора на державному рівні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Кравченко М.В., Довгаль О.В. Фактори впливу на економічну стійкість підприємств бджільництва, на прикладі господарств Дніпропетровської області. *Розвиток суб'єктів господарювання України: сучасні реалії та перспективи*: колективна монографія. Харків, 2017. С. 313-337. (1 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено та виокремлено фактори впливу на економічну стійкість підприємств – 0,9 друк. арк.).

2. Кравченко М.В. Фінансово-економічне забезпечення складових управління процесом обліку основних засобів в аграрному секторі. *Фінансово-облікове забезпечення сталого розвитку аграрного сектора України*: колективна монографія. Дніпро, 2017. С. 456-476. (0,9 друк. арк.)

3. Кравченко М.В., Даценко А.Є. Аналіз фінансово-економічних аспектів управління основними засобами на підприємстві. *Фінансові аспекти розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: колективна монографія. Дніпро, 2018. С. 240-250. (0,5 друк. арк., особистий внесок здобувача: проведено аналіз фінансово-економічних аспектів управління основними засобами на підприємстві – 0,4 друк. арк.).

4. Mykola Kravchenko, Olena Dovgal, Uliana Andrusiv, Anastasiya Datsenko The methodology calapproa ches to assessing the financial and economic security of the enterprises in the agrarian sector. *Соціально-економічні аспекти сталого розвитку регіонів*: колективна монографія. Опале, 2018. С. 55-69. (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено методологічні підходи до оцінки фінансово-економічної безпеки підприємств в аграрному секторі – 0,6 друк. арк.).

5. Кравченко М.В., Науменко О.О. Система забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. *Теоретико - практичні аспекти удосконалення*

обліку і контролю, системи оподаткування та фінансово-економічною безпеки в управлінні економічною стійкістю підприємств: колективна монографія. Дніпро, 2018. С. 205-211. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано систему забезпечення економічної безпеки аграрного сектору – 0,5 друк. арк.).

6. Кравченко М.В. Принципи функціонування фінансово-економічної безпеки аграрного сектору в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Облікова, фінансова та управлінська діяльність підприємств в умовах нестійкої економіки*: колективна монографія. Дніпро, 2020. С. 325-335. (0,7 друк. арк.)

Статті у наукових фахових виданнях України

7. Кравченко М.В. Оцінка рівня економічної стійкості підприємств бджільництва. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 10. С. 97-100. (0,5 друк. арк.).

8. Кравченко М.В., Сітковська А.О., Масляєва О.О. Аналіз та оцінка конкурентних переваг агропромислових підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2017. № 3. С. 50-54. (0,8 друк. арк., особистий внесок здобувача: проведено оцінку конкурентних переваг підприємств аграрного сектору – 0,7 друк. арк.).

9. Кравченко М.В., Моренко М.Є. Управління процесом реалізації продукції в аграрних підприємствах. *Східна Європа*. 2017. № 8. С. 47-55. (0,8 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано нові підходи до забезпечення ефективності управління процесом реалізації продукції в аграрному секторі – 0,7 друк. арк.).

10. Кравченко М.В., Даценко А.Є., Золотаренко Ю.В. Теоретичні аспекти контролю і аудиту процесу реалізації готової продукції в аграрному підприємстві. *Економіка і Суспільство*. 2018. № 15. С. 841-851. (0,5 друк. арк., особистий внесок здобувача: проаналізовано та визначено теоретичні аспекти процесу контролю і аудиту реалізації продукції на підприємствах аграрного сектору – 0,4 друк. арк.).

11. Mykola Kravchenko, Svitlana Khalatur, Kateryna Zhylenko, Yuliia Masiuk, Liudmyla Velychko. Assessment of bank lending diversification in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2018. №13. С. 141-150. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: здійснено оцінку диверсифікації банківського кредитування аграрних підприємств в Україні – 0,5 друк. арк.).

12. Кравченко М.В., Плахотний В.С. Шляхи підвищення економічної ефективності використання основних засобів на підприємствах АПК. *Економічні науки*. 2018. №30/4. С. 129-132. (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано шляхи підвищення економічної ефективності використання основних засобів на підприємствах в аграрному секторі – 0,6 друк. арк.).

13. Кравченко М.В. Організація та функціонування системи економічної безпеки аграрного сектору. *Економічні науки*. 2018. №31. С. 80-87. (0,5 друк. арк.).

14. Кравченко М.В. Нарахування амортизації в підприємствах агропромислового сектору. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 43. С. 156 - 160. (0,5 друк. арк.).

15. Кравченко М.В., Іжболдіна О.О. Основні технологічні засоби, що використовуються в аграрному секторі при отриманні товарного меду на пасіках. *Аграрна наука та харчові технології*. 2019. №14. С.62-69. (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: охарактеризовано основні технологічні засоби при отриманні товарного меду в аграрному секторі та їх вплив на економічну безпеку – 0,6 друк. арк.).

16. Кравченко М.В., Карамушка О.М. Ефективність функціонування економічної безпеки аграрного сектору на прикладі аграрного підприємства «Солоп». *Приазовський економічний вісник*. 2020. №1. С. 46-54 (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано нові підходи до забезпечення ефективності функціонування економічної безпеки на підприємствах аграрного сектору – 0,5 друк. арк.).

17. Кравченко М.В., Кравченко Л.А. Теоретичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Педагогіка і Психологія*. 2020. №1 С. 368-283. (0,8 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти – 0,7 друк. арк.).

18. Кравченко М.В. Шляхи удосконалення управління фінансово-економічною безпекою підприємств аграрного сектору. *Східна Європа*. 2020. №2. С.74-84. (0,8 друк. арк.).

19. Кравченко М.В. Моніторинг інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені І.В. Вернадського*. 2020. №2 (25) С. 200-2012. (0,7 друк. арк.).

20. Кравченко М.В., Іжболдіна О.О., Карамушка О.М. Основні принципи формування конкуренції та безпеки на підприємствах аграрного сектору. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені І. В. Вернадського*. 2020. №4. С.120-128. (0,4 друк. арк., особистий внесок здобувача: описані принципи формування конкуренції та безпеки на підприємствах аграрного сектору – 0,3 друк. арк.).

21. Кравченко М.В., Іжболдіна О.О., Карамушка О.М., Організаційно-економічні заходи щодо підвищення рівня управління економічною стійкістю та ефективністю підприємств органічного тваринництва в аграрному секторі. *Наук. вісник Ужгородського університету*. 2020. №4. С. 110-122. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано організаційно-економічні заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки аграрного сектору – 0,5 друк. арк.).

22. Кравченко М.В., Іжболдіна О.О., Карамушка О.М. Підвищення рівня управління фінансово-економічною безпекою на підприємствах аграрного сектору. *Держава та регіони*. 2020. Вип. 6 (117). С. 56-63. (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано нові підходи до забезпечення рівня фінансово-економічної безпеки аграрного сектору – 0,6 друк. арк.).

23. Кравченко М.В. Прогнозування інвестиційно-інноваційного забезпечення та конкурентоспроможності економічної безпеки аграрного сектору в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Київ, 2020. № 10 (233). С. 131-139. (0,7 друк. арк.).

24. Кравченко М.В. Формування сприятливого інвестиційного середовища в аграрному секторі України. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Київ, 2020. № 11 (234). С. 38-46. (0,8 друк. арк.).

25. Кравченко М.В. Державна політика забезпечення економічної безпеки розвитку аграрного сектору. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Київ, 2020. № 12 (235). С. 135-145. (0,7 друк. арк.).

26. Кравченко М.В. Механізми впровадження інноваційних технологій у виробництво аграрного сектору. *Наук. збірник Інноваційна економіка*. 2020. № 31. С. 158-165. (0,7 друк. арк.).

27. Кравченко М.В. Зміцнення економічної безпеки аграрного сектора за допомогою територіально-виробничих систем. *Наук. збірник Економічний простір*. 2020. № 164. С. 91-96. (0,8 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

28. Кравченко М.В., Якубенко Ю.Л., Амеліна Ю.С. Аналіз конкурентоспроможності бджільництва аграрного сектору в Україні. *Econome: processes, strategies, technologie: proceedings of the conf. part II intern. scien. conf. innovative*. Kielce, 2017. Р. 90-109. (0,9 друк. арк., особистий внесок здобувача: проведено аналіз конкурентоспроможності економічної безпеки аграрного сектору на прикладі бджільництва – 0,8 друк. арк.).

29. Kravchenko M. V., Yakubenko Yu. L., Amelina Yu. S. Comprehensive competitiveness assessment of agricultural enterprises and ways of its improvement. *New challenges of worlds science*. Morrisville, USA. 2017. С. 30-47. (0,9 друк. арк., особистий внесок здобувача: проведено комплексну оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та шляхи її поліпшення – 0,8 друк. арк.).

30. Кравченко М.В., Даценко А.Є. Фінансово-економічне забезпечення складових управління основних засобів в аграрному секторі. *Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід*: м. Відень. 2017. С. 232-256. (1 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано фінансово-економічне забезпечення складових управління основних засобів в аграрному секторі – 0,9 друк. арк.).

31. Кравченко М.В., Довгаль О.О., Демчук Н.І., Одношевна О.О. Methods of competitiveness assessment of agricultural enterprise in eastern Europe. *Regional Science Inquiry*. (EconLit, Scopus RSA I) Greece, vol. IX, (2), December 2017. С. 231-242. (0,8 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано методи оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств у Східній Європі – 0,7 друк. арк.).

32. Кравченко М.В. Характеристика внутрішніх та зовнішніх загроз фінансово-економічній безпеці підприємства аграрного сектору. *From the Baltic*

to the Black sea: the formation of modern economic area: м. Плодів. 2018 р. С. 36-48. (0,8 друк. арк.).

33. Кравченко М.В., Науменко О.О. Інноваційна складова управління фінансово-економічною безпекою. *Modern economic research: theory, methgodotology, strategy*. Кельце. 2018. С. 111-119. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: охарактеризовано інноваційну складову управління фінансово-економічною безпекою – 0,5 друк. арк.).

34. Кравченко М.В. Особливості стратегії розвитку аграрного сектору. *Інноваційні технології в науці та освіті. Європейський досвід*: м. Гельсінкі. 2018. С. 320-332. (0,7 друк. арк.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

35. Кравченко М.В., Даценко А.Є. Фінансово-економічне забезпечення складових процесом управління в аграрному секторі. *Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного сектору України*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11-12 жовт. 2017р.). Дніпро, 2017. С. 110-121. (0,7 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано фінансово-економічне забезпечення складових процесом управління в аграрному секторі – 0,6 друк. арк.).

36. Кравченко М.В.. Основні принципи формування фінансово-економічної безпеки. *Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного сектору України*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11-12 жовт. 2017р.). Дніпро, 2017. С. 106-118. (0,6 друк. арк.).

37. Кравченко М.В., Шишка В.Д. Вплив економічної безпеки підприємства на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції. *Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного сектору України*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11-12 жовт. 2017р.). Дніпро, 2017. С. 115-123. (0,5 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано вплив економічної безпеки підприємства на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції – 0,4 друк. арк.).

38. Кравченко М.В., Колеснік Я.С. Сутність фінансово-економічної безпеки підприємства та необхідність її забезпечення. *Сучасний стан і перспективи розвитку аграрного сектору України*: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11-12 жовт. 2017р.). Дніпро, 2017. С. 124-130. (0,5 друк. арк., особистий внесок здобувача: визначено сутність фінансово-економічної безпеки підприємства та доведено необхідність її забезпечення – 0,4 друк. арк.).

39. Кравченко М.В., Даценко А.Є. Утворення та розвиток спільних підприємств. *Проблеми розвитку малих відкритих економік*: матеріали виступів всеукр. форуму з проблем міжнародних економічних відносин. (м. Житомир, 18 квіт. 2018 р.). Житомир, 2018. С. 284-296. (0,6 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано нові підходи до створення спільних підприємств аграрного сектору – 0,5 друк. арк.).

40. Кравченко М.В. Стратегії розвитку аграрного підприємства. *Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми,*

пріоритети, перспективи: матеріали I всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25-26 жовт. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 98-104. (0,5 друк. арк.).

41. Кравченко М.В. Ефективність використання основних засобів на підприємствах агропромислового комплексу. *Молодь: наука та інновації*: матеріали VI всеукр. наук.-техн. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. (м. Дніпро, 12-13 лист. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 28-34. (0,4 друк. арк.).

42. Кравченко М.В. Сутність конкурентоспроможності підприємств в системі економічної безпеки. *Аналіз сучасних підходів до ефективного використання потенціалу економіки країни*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19 січ. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 67-72. (0,4 друк. арк.).

43. Кравченко М.В. Теоретичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки аграрних підприємств. *Глобалізація сучасного світового господарства: стан, проблеми, ефективність*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 лют. 2019 р.). Київ, 2019. С. 54-58. (0,3 друк. арк.).

44. Кравченко М.В. Проблемні аспекти діяльності аграрних підприємств. *Аграрна наука XXI століття: реалії та перспективи*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12-15 бер. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 4-9. (0,3 друк. арк.).

45. Кравченко М.В. Документальне оформлення реалізації продукції на аграрному підприємстві. *«Молоді науковці-аграрники: традиційні й нові аспекти досліджень»*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 12-15 бер. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 3-8. (0,3 друк. арк.).

46. Кравченко М.В. Перспективи зовнішньої торгівлі України в аграрному секторі. *Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів*: матеріали виступів всеукр. форуму з проблем міжнародних економічних відносин. (м. Житомир, 11 квіт. 2019 р.). Житомир, 2019. С. 220-227. (0,4 друк. арк.).

47. Кравченко М.В. Оптимізація напрямів функціонування системи економічної безпеки на підприємстві. *Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва: механізми та стратегії*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 16.квіт. 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 34-40. (0,3 друк. арк.).

48. Кравченко М.В. Основні засади конкурентоспроможності підприємств в системі економічної безпеки АПК. *Облік, аудит, оподаткування, та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств*: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16-17 трав. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 150-157. (0,3 друк. арк.).

49. Кравченко М.В., Яценко В.В. Теоретичні аспекти аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки. *Облік, аудит, оподаткування, та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств*: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 16-17 трав. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 153-157. (0,4 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретичні аспекти аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки – 0,3 друк. арк.).

50. Кравченко М.В. Теоретичні аспекти аналітичного забезпечення системи фінансово-економічної безпеки. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки: матеріали III міжн. наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів і здобувачів вищої освіти* (м. Рівне, 10 трав. 2019 р.). Рівне, 2019. С. 176-188. (0,6 друк. арк.).

51. Кравченко М.В. Податкова звітність підприємств агропромислового комплексу. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 трав. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 106-110. (0,3 друк. арк.).

52. Кравченко М.В. Фінансові механізми регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі. *Молоді вчені 2020 - Від теорії до практики: матеріали XI всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 12 бер. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 101-107. (0,3 друк. арк.).

53. Кравченко М.В. Етапи моніторингу економічної безпеки аграрного сектору *Молодий вчений модерну – фундамент розвитку освіти, науки та бізнесу України: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 20 трав. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 62-69. (0,3 друк. арк.).

54. Кравченко М.В., Кравченко Л.А. Фінансово-економічна безпека аграрного сектору в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. *Молодий вчений модерну: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 лист. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 185-193. (0,4 друк. арк., особистий внесок здобувача: проаналізовано фінансово-економічну складову безпеки аграрного сектору в закладах професійної освіти – 0,3 друк. арк.).

55. Кравченко М.В., Кравченко Н.М., Золотаренко Ю.В. Науково-методичні підходи щодо конкуренції та фінансово-економічної безпеки на підприємствах аграрного сектору: матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лист. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 190-197. (0,4 друк. арк., особистий внесок здобувача: обґрунтовано нові науково-методичні підходи до забезпечення конкурентоспроможності та фінансово-економічної безпеки на підприємствах аграрного сектору - 0,3 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Кравченко М.В. Інноваційно-інвестиційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський.

Досліджено теоретичні основи інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора. Визначено сутність та чинники економічної безпеки аграрного сектора, її основні складові, окреслено значення інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора. Визначено тенденції розвитку аграрного сектору в Україні. Дана

характеристика загроз економічній безпеці аграрного сектора. Визначено методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки аграрного сектора.

Досліджено науково-технологічний потенціал аграрного сектора як передумови забезпечення економічної безпеки. Проведено оцінку інноваційної діяльності в аграрному секторі в контексті економічної безпеки та аналіз інвестиційного забезпечення аграрного виробництва як напряму формування економічної безпеки. Окреслено сучасні механізми та визначено концептуальні основи інноваційно-інвестиційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектора.

Ключові слова: економічна безпека, інноваційно-інвестиційного забезпечення, загрози, ризики, оцінка, фінансові інструменти, аграрний сектор.

АННОТАЦИЯ

Кравченко Н.В. Инновационно-инвестиционное обеспечение экономической безопасности аграрного сектора. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Подольский государственный аграрно-технический университет, г. Каменец-Подольский.

Исследованы теоретические основы инновационно-инвестиционного обеспечения экономической безопасности аграрного сектора. Определена сущность и факторы экономической безопасности аграрного сектора, ее основные составляющие, описаны значения инновационно-инвестиционного обеспечения экономической безопасности аграрного сектора. Определены тенденции развития аграрного сектора в Украине. Представлена характеристика угроз экономической безопасности аграрного сектора. Определены методологические подходы к оценке уровня экономической безопасности аграрного сектора.

Исследован научно-технологический потенциал аграрного сектора как предпосылки обеспечения экономической безопасности. Проведена оценка инновационной деятельности в аграрном секторе в контексте экономической безопасности и анализ инвестиционного обеспечения аграрного производства как направления формирования экономической безопасности. Описаны современные механизмы и определены концептуальные основы инновационно-инвестиционного обеспечения экономической безопасности аграрного сектора.

Ключевые слова: экономическая безопасность, инновационно-инвестиционное обеспечение, угрозы, риски, оценка, финансовые инструменты, аграрный сектор.

SUMMARY

Kravchenko M.V. Innovation and investment support of economic security of the agricultural sector. – Manuscript.

Dissertation for a Doctor Degree of Economic Sciences in specialty 08.00.03 – Economics and Management of a National Economy. – State Agrarian and Engineering University in Podilia, Kamianets-Podilskyi, 2021.

The theoretical foundations of innovation and investment support of economic security of the agricultural sector are studied. Problems of ensuring economic security of the agricultural sector are identified. The concept of «economic security» as economic stability and independence of the agricultural sector, as a set of conditions and factors that ensure the independence of its economy, the ability to constantly update and improve agricultural production. The subjects and objects of economic security of the agricultural sector are outlined. The activity of agrarian economic entities is defined as one that is quite risky at all stages of the reproduction process. Significant factors influencing the economic security of the agricultural sector are identified.

Scientific and theoretical approaches to defining the essence of the concept of «economic security of the agricultural sector» are systematized. The components of economic security of the agricultural sector, which are classified into domestic and non-domestic, are identified. Important areas of economic security of the agricultural sector are outlined, among which the innovation and investment support of its development is singled out. Theoretical bases of formation of innovation and investment maintenance of economic security of agrarian sector are developed. The main task of the investment policy of the agricultural sector is the intensification of innovation and scientific and technical activities in the interests of the national economy, as well as the direction of investment flows in agricultural production.

The features of the impact on the level of economic security of the agricultural sector are determined, among which the biological nature of production, low price elasticity of demand for agricultural products, involvement in the production of natural resources, short shelf life of some types of agricultural products, unstable financial condition, high risks in crop and livestock production, high cost of attracted capital and others. The necessity of attracting mechanisms to ensure and improve the organization and functioning of the system of economic security of the agricultural sector has been proved.

Trends in the development of the agricultural sector of the economy as an object of study in the system of economic security, which proved the low growth rate of agricultural production, increase productivity mainly through the use of powerful high-performance machinery, low wages compared to other sectors of the economy, increase specific the weight of businesses that have suffered losses, a significant reduction in exports of agricultural products, indicate the impact of certain negative factors that threaten the economic security of the agricultural sector.

Quantitative and qualitative parameters of the main means of production of agricultural enterprises of Ukraine are determined, which do not contribute to the high competitive position of domestic farmers, primarily medium and small forms of management in rural areas. The scientific and technological potential of the agricultural sector as a prerequisite for ensuring economic security has been studied, where the insufficiency of investment volumes to ensure the necessary model of reproduction of the main fixed assets and the introduction of modern technologies has been proved. An assessment of innovation activity in the agricultural sector in the

context of economic security and analysis of investment support of agricultural production as a direction of economic security was carried out.

The mechanism of investment attraction, stages of planning measures for introduction of methods of state regulation of investment processes, as well as development of institutional and organizational structures and legislative acts are investigated. A comprehensive analysis of the effectiveness of public policy to ensure the development of the agricultural sector in the context of economic security, which identified its key shortcomings in terms of the main blocks: organizational, strategic, resource, control and motivational. The formation of leasing relations as the basis of innovation and investment support of economic security of the agricultural sector is determined.

An innovative mechanism for implementing risk neutralization strategies in managing the economic security of the agricultural sector, which takes into account the specifics of implementing tools at the required functional level and identifies participants in the management process, responsibilities and stakeholder action plan at the state level and at the individual producer level. A conceptual model for strengthening the economic security of the agricultural sector «Value Added Multiplier 2+» has been formed. Based on the method of mapping the results of clustering, the methodology of cluster analysis was improved with the subsequent determination of the strengths and weaknesses of each individual cluster. The conceptual bases of innovation and investment support of economic security of the agricultural sector are outlined and defined.

Key words: economic security, innovation and investment support, threats, risks, assessment, financial instruments, agricultural sector.